Hoe maak je een open tekstboek?

Voor ondersteuners

Versnellingsplan
Onderwijsinnovatie met ICT

digitale leermaterialen

Hoe maak je een open tekstboek?

Voor ondersteuners

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT - Zone Digitale leermaterialen

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT

Auteurs
Michiel de Jong, *Onderzoeker en projectleider Open Education, TU Delft*
Sylvia Moes, *Innovatiemanager onderwijsondersteuning, VU*
Marjolein van Trigt, *Schrijver, marjoleinvantrigt.nl*
Leontien van Rossum, *Projectondersteuner en onderzoeker, Fontys*
Lieke Rensink, *Projectleider, SURF*
Jacqueline Michielen-van de Riet, *Education Support, TU Delft*

Je bent vrij om: het werk te delen – te kopiëren, te verspreiden en door te geven via elk medium of bestandsformaat het werk te bewerken – te remixen, te veranderen en afgeleide werken te maken voor alle doeleinden, inclusief commerciële doeleinden. De licentiegever kan deze toestemming niet intrekken zolang aan de licentievoorwaarden voldaan wordt.

Onder de volgende voorwaarden: Naamsvermelding – De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. Je mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met je werk of je gebruik van het werk. Geen aanvullende restricties – Je mag geen juridische voorwaarden of technologische voorzieningen toepassen die anderen er juridisch in beperken om iets te doen wat de licentie toestaat.

Zone digitale (open) leermaterialen, (2022, November 9). Stappenplan: Maak je open tekstboek! Zone digitale (open) leermaterialen, Utrecht: Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT. www.*versnellingsplan.nl/Kennisbank/open-tekst-boek*

Inhoudsopgave

Inleiding 5
Begrippenlijst 7

FASE VOORBEREIDING
Introductie: open tekstboeken 9
Projectorganisatie 13
Doornemen interessante voorbeelden 17
→
Bied een dienstenpakket voor auteurs aan 26
Blijf up-to-date 26
Scope, doel en doelgroep bepalen 27
Onderwerp bepalen 28
Taal bepalen 28
Financiën regelen 29
Potentiële impact bepalen 31
→
Rollen en redactie bepalen 33
Hoofdstukoverzicht maken 35
Doorlooptijden en deadlines 35
→
Integratie in onderwijs 39
Eigen content verzamelen voor intakegesprek 40
Externe content inventariseren 41
→
Modulariteit bepalen 42
Soorten content bepalen 42
Outputformat vaststellen 45
→
Platform selecteren 46
→
Toegangsrechten regelen 47
Contentcontracten verzamelen 48
Auteursrechten- en similaritycheck 49
Opmaak en template vastleggen 50
Eigenaarschap beleggen 51

FASE CONTENTPRODUCTIE
CC-licentie kiezen 53

Aanvullende open leermaterialen 54
Auteursrechtencheck op materiaal 57
→
Voortgang bepalen 59
→
Schrijfproces starten 59
→
Visuele content ontwerpen 60
→
Front matter bepalen en verzamelen 60
Back matter bepalen en verzamelen 61
→
Auteursrechtencheck manuscript 62
Similaritycheck op manuscript 62
→
Copy-editor inschakelen 63
Peerreviewproces bepalen 64

FASE PUBLICATIE
Laatste checklist 67
Alle bestandsformaten opleveren 68
Kaft ontwerpen 68
→
Studentenfeedback organiseren 69
Peer review organiseren 69
→
Definitieve editie vaststellen 70
→
ISBN & DOI aanvragen 70
Koppelen aan printservice 70
→
Publiceren op publicatieplatform 71
Integratie in de digitale leeromgeving 72
→
Communicatiestrategie 73
→
Post-publicatie feedback verzamelen 74
Huidige editie herzien 75
Hergebruik verzamelen 76

Inleiding

Een open tekstboek is een online studieboek dat te allen tijde toegankelijk is, vrij om te downloaden, te delen, te adopteren en aan te passen naar eigen voorkeuren. De leden van de zone 'Naar (open) digitale leermaterialen', de initiators van dit boek, merken dat de interesse voor het maken van open tekstboeken toeneemt in Nederland en dat er behoefte is aan good practices, expertise over en vaardigheden voor het publiceren van open tekstboeken. Het doel van dit boek is om ondersteuners inzicht te geven in het verloop van het proces van schrijven en publiceren van een open tekstboek, zodat zij auteurs van binnen en buiten hun instelling zo goed mogelijk kunnen begeleiden.

Dit boek is opgezet als een stappenplan. Iedere stap neemt je mee in de rol van ondersteuner bij het maken van een open tekstboek. Ondersteuner is een breed begrip.
De primaire ondersteuners zijn vaak bibliotheekmedewerkers, maar het kunnen ook onderwijskundigen zijn die zijn betrokken bij een open tekstboek-project. Er zijn ook andere ondersteuners bij het proces betrokken, zoals student-assistenten en externe professionals, zoals ontwerpers en eindredacteuren.

Stappenplan

De zone 'Naar digitale (open) leermaterialen' is niet de eerste met het idee om een open tekstboek te maken over wat er allemaal komt kijken bij het publiceren van een open tekstboek. De Rebus Community, onderdeel van de Canadese Rebus Foundation, bracht The Rebus Guide to Publishing Open Textbooks (So Far) uit, een zeer compleet open tekstboek waarin alle kennis van de community over het maken van open tekstboeken is gebundeld. Een andere aanrader is het stappenplan Open Textbook Publishing Guide van The University of British Columbia (UBC).

Waarom dan toch een open tekstboek over dit onderwerp in de context van het Europese hoger onderwijs? De onderwijssituatie in Europa wijkt aanzienlijk af van die van de Verenigde Staten en Canada. We zien dat er behoefte is aan een Nederlands overzicht voor ondersteuners. Daarom kiezen we voor een projectmatige aanpak in de vorm van een stappenplan.

Dankwoord

We hebben dankbaar gebruikgemaakt van de kennis en ervaringen van de geïnterviewden om tot dit stappenplan te komen. In het bijzonder willen we bedanken:

Myroslava Zhuk, *Rijksuniversiteit Groningen*
Peter Becker, *Haagse Hogeschool*
Michiel de Jong, *Technische Universiteit Delft*
Sylvia Moes, *Vrije Universiteit*

Ruimte voor verbetering

Dit open tekstboek is een werk in uitvoering. Heb je suggesties voor aanpassingen of toevoegingen? Mail ze naar leermaterialen@versnellingsplan.nl. Ook voor vragen naar aanleiding van dit boek kun je hier terecht.

Begrippenlijst

Tekstboek
In dit boek wordt met het woord tekstboek een studieboek bedoeld. In de regel hebben we het in Nederland over een studieboek waar Angelsaksische landen het woord *textbook* gebruiken. We kiezen er hier voor om de term 'open tekstboek' te gebruiken, omdat dit inmiddels een ingeburgerd begrip is in het online onderwijs.

Open tekstboek
Een open tekstboek is een online studieboek dat te allen tijde toegankelijk is, vrij om te downloaden, te delen, te adopteren en aan te passen naar eigen voorkeuren. Het beschikt over een online licentie die aangeeft onder welke voorwaarden anderen het boek mogen gebruiken.

Commercieel tekstboek
Een commercieel tekstboek of commercieel studieboek is een studieboek dat wordt uitgegeven door een uitgeverij met een commercieel belang in de verkoop van tekstboeken.

Auteur
De auteur is de schrijver van het open tekstboek. In de meeste gevallen is dit een docent. Daarom kiezen we ervoor om de termen auteur en docent door elkaar te gebruiken als het gaat om de schrijver(s) van het boek. De auteur is verantwoordelijk voor de educatieve waarde en het onderwijsniveau dat het boek nastreeft.

Ondersteuner
Bij het ontwikkelen van een open tekstboek komen verschillende vormen van ondersteuning voorbij, zoals het controleren op auteursrechten, het zoeken naar open alternatieve afbeeldingen, illustreren, metadateren, vormgeven en ondersteuning bij de publicatie van het open tekstboek. Een deel van deze taken wordt vervuld door bibliotheekmedewerkers of onderwijskundigen, maar bij veel open tekstboekprojecten zijn ook andere ondersteuners betrokken, zoals student-assistenten, meelezers en externe professionals.

Content
Onder de term *content* valt alle inhoud die deel uitmaakt van het studieboek: tekst, afbeeldingen, videomateriaal en opgaven, maar ook *front* en *back matter*: de titelpagina, auteursbeschrijvingen, een bibiografie, glossaria, et cetera.

FASE VOORBEREIDING

Introductie: open tekstboeken

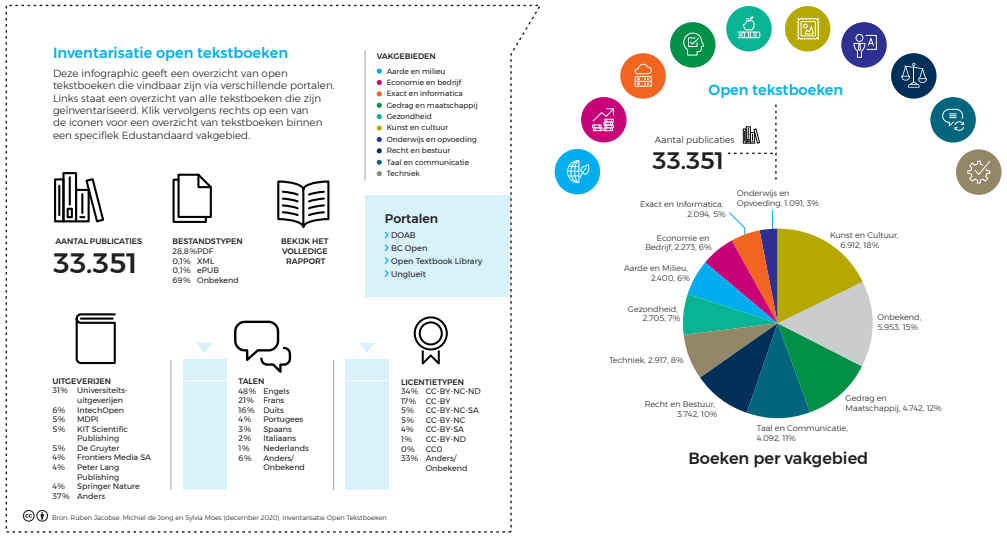
NOODZAKELIJKE ACTIE

Wat is een open tekstboek?

Een open tekstboek is een online studieboek met een open licentie. Typisch voor een open tekstboek is dat het gratis te downloaden en te verspreiden is: iedereen mag het aanpassen en delen ervan verwerken in ander lesmateriaal, onder bepaalde licentievoorwaarden, waarvan de belangrijkste het erkennen van oorspronkelijke auteur is. Anders dan een papieren studieboek is een online studieboek digitaal beschikbaar en bevat het verschillende vormen van content, zoals video's, audio en interactieve toetsvragen.

Een open tekstboek is een voorbeeld van een open leermateriaal, of open educational resource. Net als alle boeken heeft ook een open tekstboek een *identifier*, zoals een ISBN-nummer (Internationaal Standaard Boeknummer) en een DOI (Digital Object Identifier). Dit is een uniek nummer waarmee een digitale publicatie altijd online is terug te vinden. Daarmee is het een gepubliceerd referentiewerk, een naslagwerk waarnaar andere auteurs kunnen verwijzen.

Open tekstboeken zijn vooral populair in landen waar de kosten voor onderwijs erg hoog zijn. Er is een groot aanbod aan Engelstalige boeken op de volgende platforms: Open Stax, Open Textbook Library, Unglue.it en Pressbooks Directory.

Infographic van de inventarisatie van Open tekstboeken

Denk hierbij aan voordelen voor studenten zoals kostenreductie, beschikbaarheid en dynamiek. Voordelen voor docenten zijn onder meer samenwerken in een community, prestige en hergebruik.

De voordelen van een open tekstboek

Voordelen voor studenten

Kostenreductie

Voor studenten leveren open tekstboeken een besparing op. Ze hoeven niet te betalen om de online versie van een open tekstboek te gebruiken. Vaak is het ook mogelijk om een papieren versie tegen kostprijs te printen.

Beschikbaarheid

Open tekstboeken zijn vanaf dag één van het studiejaar beschikbaar, waar bestelde studieboeken soms op zich laten wachten, bijvoorbeeld vanwege levertijden, gebrek aan voorraad en late bestellingen. Het is voor alle betrokkenen vervelend om een vak te beginnen zonder het bijbehorende studieboek. En waar er van een commercieel tekstboek nog wel eens meerdere versies circuleren, beschikken studenten normaal gesproken over de meest recente versie van een open tekstboek.

Didactiek en dynamiek

In vergelijking met papieren studieboeken bieden online open tekstboeken meer mogelijkheden tot interactie. Ze worden regelmatig geüpdatet, waardoor het ook in dynamische vakgebieden makkelijker is om ze actueel te houden.

Voordelen voor instellingen

Visitekaartje

Voor een instelling is het aantrekkelijk om te kunnen adverteren met het feit dat er gratis studieboeken in de opleiding worden gebruikt. Een kwalitatief hoogstaand open tekstboek is een visitekaartje voor de deelnemende instellingen. Het dient als promotiemateriaal voor potentiële studenten, die volledig inzage hebben in het lesmateriaal waarmee zij zullen werken. Door open tekstboeken te publiceren, kunnen instellingen bogen op hogere aantallen internationaal hoogwaardige publicaties.

Voordelen voor docenten

Samenwerken in een community

Voor docenten is het schrijven van een studieboek een manier om het onderwijs te verbeteren en te actualiseren. Met een aantal collega's aan een studieboek werken is inspirerend en brengt een aantal mooie neveneffecten met zich mee, zoals community-vorming. Door de samenwerking in een community wordt de eigen kennis uitgebreid en aangescherpt.

Prestige

Een studieboek schrijven betekent erkenning en waardering oogsten voor de kennis van de docent van het vakgebied. Met het boek profileren de auteurs zich als expert op dit gebied (wat overigens ook prestige voor de instelling met zich meebrengt).

Didactiek

Een keuze voor een open tekstboek brengt didactische voordelen met zich mee, zoals het kunnen toevoegen van video's en formatieve toetsen. Een ander didactisch voordeel is dat studenten kunnen bijdragen aan een open tekstboek als onderdeel van het leerproces. Zo kunnen studenten bestaande boeken annoteren en suggesties doen voor extra content. Er zijn ook docenten die studenten zelf tekstboeken laten schrijven.

> Een onderzoek van BCcampus laat zien dat studenten meer van de lesstof begrijpen wanneer ze de informatie in hun eigen bewoordingen moeten opschrijven in een open tekstboek, dan wanneer dezelfde informatie uit het hoofd leren voor een toets. De studenten in het onderzoek vonden het een waardevolle opdracht. De Rebus Community maakte een handboek voor het ontwikkelen van open tekstboeken met studenten.

Dynamiek

Online open tekstboeken zijn dynamischer dan boeken op papier. Onderdelen van een open tekstboek zijn snel aan te passen als de actualiteit of ontwikkelingen in het vakgebied daarom vragen. Dit vereist wel van auteurs dat ze het tekstboek blijven onderhouden: een open tekstboek is feitelijk nooit af.

Hergebruik

Een ander voordeel voor docenten is dat ze (onderdelen van) bestaande open tekstboeken van andere auteurs kunnen hergebruiken. Open tekstboeken beschikken over een publisher en Creative Commons-licentie. Hierin is vastgelegd dat het eigendom ligt bij de instelling en dat het intellectueel eigendom van de auteurs erkend dient te worden bij hergebruik. Zo wordt vermeden dat voor elke vorm van hergebruik om toestemming moet worden gevraagd.

Eigen werk delen met anderen

Mede door de coronacrisis hebben docenten in korte tijd veel ervaring opgedaan met het

ontwikkelen van digitale leermaterialen. Open tekstboeken bieden een mogelijkheid om méér te doen met deze materialen. In dit stappenplan laten we zien hoe een docent van bestaand digitaal leermateriaal tot een open tekstboek komt.

Kennisdeling
Het publiceren van een open tekstboek draagt bij aan kennisontwikkeling en kennisdeling. De docent krijgt de kans om diens onderwijsvisie te publiceren en zo de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. De kans is groot dat het open tekstboek een veel groter bereik heeft dan alleen binnen het eigen vak en de eigen instelling. Open tekstboeken worden niet alleen ingezet bij andere instellingen, maar ook door het werkveld, bijvoorbeeld in het kader van een leven lang ontwikkelen (LLO). Het is een relatief laagdrempelige manier om kennis voor het voetlicht te brengen, het bereik en netwerk van de auteurs te vergroten en nieuwe verbindingen te leggen.

Hoe effectief is het gebruik van een open tekstboek ten opzichte van een traditioneel tekstboek? Heel effectief, laat een grootschalig onderzoek onder 46.000 studenten naar de kwaliteit van open tekstboeken zien.

Ook voor kleine vakken
Een uitgeverij met een commercieel belang heeft niet altijd interesse in het publiceren van een studieboek met een piepkleine afzetmarkt. Voor heel kleine vakken kan het uitbrengen van een open tekstboek een goede oplossing zijn om toch relevante content uit te brengen.

Tijdsinvestering levert winst op
Het maken van een open tekstboek is een tijdsinvestering die zich uitbetaalt binnen het vakgebied - voor iedereen die aan het open tekstboek heeft meegewerkt en wellicht voor vele andere collega's. Als het open tekstboek eenmaal is gepubliceerd, beschikt de docent over een studieboek dat aansluit bij het eigen vak en dat alleen of met vakgenoten up-to-date wordt gehouden. Het kost tijd, maar het levert ook tijd op.

Ondersteuning
Een mogelijk nadeel van het publiceren van een open tekstboek is dat een uitgave bij een gerenommeerde educatieve uitgeverij meer prestige met zich meebrengt binnen het vakgebied. Een goede uitgever zorgt voor ondersteuning in de vorm van een redacteur. Ook worden de eindredactie, vormgeving en publicatie je uit handen genomen. Maar zoals we in dit boek laten zien, staat een docent ook bij het maken van een open tekstboek niet alleen. In het volgende hoofdstuk laten we zien hoe je de auteur van een open tekstboek kunt ontzorgen.

Projectorganisatie

NOODZAKELIJKE ACTIE

In dit stappenplan geven we aan op welke manier je auteurs kunt helpen bij het maken van een open tekstboek. Auteurs hebben onder meer ondersteuning nodig bij projectorganisatie, auteursrechtenkwesties, en het uitbesteden van tijdrovende zaken aan bijvoorbeeld student-assistenten of ondersteuners.

In dit boek wordt het ontwikkelen van een open tekstboek projectmatig georganiseerd. Experts in het schrijven en publiceren van open tekstboeken in Nederland beschouwen dit als een effectieve organisatievorm.

➔ De reeks acties wordt onderbroken met pijlen. De acties tussen de pijlen kunnen **tegelijk** worden uitgevoerd, onafhankelijk van de chronische volgorde.

Per paragraaf is ook aangegeven of het gaat om een noodzakelijke of mogelijke acties.

We onderscheiden twee soorten projectorganisaties: een enkele auteur (1.A.) /kleine projectgroep (1.B.) en een grote (instellingsoverstijgende) projectgroep (2.). Hieronder volgt een toelichting op de twee vormen van projectorganisaties.

1.A Enkele auteur

Een docent kan ervoor kiezen om zelf als enige of hoofdauteur op te treden. Daar zijn enkele voor- en nadelen aan verbonden, die je tijdens het intakegesprek met de docent kunt bespreken.

Voordelen van het ontwikkelen van een open tekstboek als enkele auteur:

- De auteur heeft volledige controle over de inhoud van het boek.
- De afhankelijkheid van anderen is laag; de auteur bepaalt de planning en timing.
- Het is relatief snel klaar, de auteur werkt in een eigen tempo, op de momenten dat het uitkomt.

Nadelen:

- Het verzamelen en schrijven of maken van content komt allemaal op de schouders van de auteur.
- De auteur kan pas in een laat stadium het werk met anderen delen voor review.
- De auteur moet zichzelf blijven motiveren om deadlines te halen, bijvoorbeeld door met een meelezer af te spreken wanneer er hoofdstukken worden aangeleverd ter review.

Ter inspiratie

Medische tekstboeken

Aan de Vrije Universiteit (VU) zijn in korte tijd 26 korte medische tekstboeken ontwikkeld. Ze worden gebruikt als leermateriaal in de digitale leeromgeving van het vak. Het project werd gecoördineerd door neuroloog Ilse van Straaten van het Amsterdam UMC, locatie VUmc. Zij maakt de open tekstboeken op basis van bestaande collegedictaten. Het zoeken naar open materialen doet zij zelf. De universiteitsbibliotheek controleert de tekstboeken op auteursrechten, voegt metadata toe, en helpt bij het publiceren van de tekstboeken. Bij een kleinschalig project kan de bibliotheek behalve met bovengenoemde taken ook helpen bij het maken van een modulaire opzet voor het open tekstboek - dit is handig als de auteur het makkelijk voor anderen wil maken om onderdelen van het boek te hergebruiken.

Van reader naar open tekstboek

Het TU Delft Open Textbook Project ging van start met een voorstel aan docenten van de TU Delft om hun readers, die zij zelf schrijven voor hun vak, te professionaliseren en te publiceren als open tekstboek. Dit maakte het relatief makkelijk voor docenten om in te stappen, omdat zij beginnen met een complete verzameling leermaterialen. Het zwaartepunt van het project lag niet zo zeer op het schrijven van een boek, als wel op het geschikt maken van bestaande content voor publicatie als open tekstboek.

1.B Kleine projectgroep binnen de instelling

Veel docenten hebben goede ervaringen met het schrijven van een open tekstboek in groepsverband met maximaal 4 auteurs. Deze argumenten voor en tegen kun je in het intakegesprek benoemen:

Voordelen van het ontwikkelen van een open tekstboek in een kleine projectgroep:

- Door de hoofdstukken onderling te verdelen, is de hoeveelheid werk te overzien.
- Auteurs stimuleren elkaar om deadlines te halen.
- Samen weet je méér.
- Er is vaak meer bestaand materiaal beschikbaar om in het open tekstboek te verwerken.
- Een groep auteurs kan elkaars hoofdstukken van feedback voorzien om tot een hogere kwaliteit komen.

Nadelen:

- Voor het maken van een open tekstboek met een groep auteurs is projectcoördinatie nodig. Er moet een planning komen met realistische deadlines en het is zaak om afspraken goed met alle auteurs af te stemmen. Dit stappenplan en de ondersteuners helpen daarbij, maar het is wel iets om van tevoren te realiseren, zeker als de auteurs weinig ervaring hebben met projectorganisatie.

Ter inspiratie

Met elkaar discussiëren over definities

Docent Peter Becker van de Haagse Hogeschool schreef met drie collega's het open tekstboek Maak het vindbaar. Hij zegt: '*Het is inspirerend om samen te werken met mensen die al lang in hetzelfde vak zitten. We verdeelden de hoofdstukken op basis van onze expertises en interesses en we gaven elkaar vervolgens veel peer feedback op de teksten. We konden uitgebreid discussiëren over termen en definities. Als iemand van buiten het vakgebied onze gesprekken had gehoord, had 'ie zich ongetwijfeld afgevraagd waar we ons zo druk om maakten.*'

Street Law
Het open tekstboek over Street Law is een goed voorbeeld van een kleine projectgroep binnen de VU. Street Law is een programma waarin rechtenstudenten lesgeven op middelbare scholen over het recht. Het open tekstboek is te vinden op Wikiwijs in Wikiwijs Maken en in edusources. Het boek bevat een aantal objecten, zoals formulieren en instructies, die los in repositiory SURFsharekit te vinden zijn. Net als bij de medische handboeken gaat het om bestaande informatie die is gebundeld tot een eigen productie. Het boek is ontwikkeld door twee auteurs en een ondersteuner.

2. Grote (instellingsoverstijgende) projectgroep

Maken meer dan 4 auteurs samen een open tekstboek, dan spreken we van een grote projectgroep. Mogelijk zijn de projectgroepleden afkomstig van verschillende instellingen. Dit brengt extra keuzemogelijkheden met zich mee, die we in dit stappenplan zullen behandelen. Deze argumenten voor en tegen kun je tijdens het intakegesprek benoemen:

Voordelen van het ontwikkelen van een open tekstboek in een grote (instellingsoverstijgende) projectgroep:

- Binnen een instellingsoverstijgende projectgroep is het bereik van een open tekstboek groot. Alle auteurs gebruiken het boek in hun vak en promoten het via hun netwerk.
- Menig docent heeft aan een instellingsoverstijgend project een goed netwerk overgehouden, dat leidt tot uitnodigingen voor gastcolleges en presentaties.
- Het is inspirerend om samen te werken met veel experts uit het vakgebied.
- De kwaliteit van het open tekstboek is hoog, doordat de experts elkaars hoofdstukken kunnen reviewen.

Nadelen:

- Werken met veel auteurs vraagt om een stevige projectmatige werkwijze. Dit hoeft geen nadeel te zijn, als de projectgroep een ervaren projectcoördinator aanstelt.
- Wanneer er docenten van verschillende instellingen meewerken, moeten er afspraken worden gemaakt over auteursrechten. In onderling overleg bepaalt de projectgroep bij welke instelling of vakcommunity de auteursrechten liggen.

Ter inspiratie

Toxicologie
In het vakgebied Ecotoxicologie volgen de nieuwe inzichten elkaar snel op. Dat was de aanleiding voor een aantal experts om een open tekstboek van peer-reviewed publicaties te maken en bij te houden. Het open tekstboek Toxicologie is gemaakt door 65 auteurs in de vorm van een Europese samenwerking tussen 6 instellingen. Het kwam tot stand in het kader van de stimuleringsregeling open en online onderwijs.

Het projectteam bestond uit 12 mensen, van wie er 6 het merendeel van het werk op zich namen. Ze begonnen met een inventarisatie van wat er in het open tekstboek moest komen te staan. Ze kwamen tot een indeling van 7 hoofdstukken, bestaand uit meerdere modules. Een klankbordgroep van vakgenoten volgde de verrichtingen en vulde de ideeën van het projectteam aan. Per module werd besloten wie de tekst het beste kon schrijven: een lid van het projectteam of een andere collega uit binnen- of buitenland. Ook werden voor iedere module reviewers gevraagd. In totaal zijn er ongeveer 100 modules ontwikkeld door 67 auteurs en 96 reviewers.

De universiteitsbibliotheek van de VU ondersteunde het project onder meer door een online platform te zoeken dat geschikt was om met veel auteurs aan het boek te werken. Dat was WikiWijs Maken. Ook nam de bibliotheek de controle op auteursrechten voor haar rekening, net als het zoeken naar open afbeeldingen (de keuze voor de definitieve afbeeldingen lag bij de inhoudsdeskundigen) en de coördinatie met een tekenaar en het audiovisueel centrum van de onderwijsinstelling, voor de productie van videomateriaal. Het projectteam deed zelf de redactie en de eindredactie van de hoofdstukken. Peer review regelden de docenten onderling door samenwerking te zoeken met toxicologen die elkaar kennen vanuit de Europese vakcommunity SETAC.

Doornemen interessante voorbeelden

MOGELIJKE ACTIE

Laat je inspireren door opgenomen interviews met ondersteuners van de hogeronderwijsinstellingen TU Delft, Vrije Universiteit Amsterdam en Rijksuniversiteit Groningen, en met een auteur die ervaring opdeed met een instellingsoverstijgende samenwerking.

Good practice TU Delft

‘Wij maken bestaande materialen geschikt voor open publicatie’

De TU Delft Library zette in 2018 een publicatieservice op voor docenten die op basis van een bestaande reader of collegedictaten een open tekstboek willen maken. Inmiddels zijn er ongeveer 13 open tekstboeken gepubliceerd, grotendeels bestaande werken. Ook is er 1 compleet nieuw boek ontwikkeld.

Michiel de Jong is onderzoeker en projectmanager Open Education bij de TU Delft en een van de betrokken ondersteuners. Hij vertelt: ‘We zijn begonnen met een workshop van een dag, waar we veel positieve reacties op kregen. Bij onderwijsevenementen zijn we aanwezig met een standje en tegenwoordig geven we er ook presentaties. En nog steeds bezoeken we onze eigen faculteiten vaak, op zoek naar geïnteresseerden.’

Open maken

‘Onze methode komt neer op het van de grond af aan geschikt maken van bestaand materiaal voor open publicatie. We houden ons voornamelijk bezig met auteursrechten-kwesties. Onze copyrightdesk spit alle content door die de auteurs aanleveren: zijn het originele teksten? Hoe wordt er gerefereerd naar werk van anderen? Dit is de coyright- en similaritycheck. De expert adviseert de auteurs vervolgens over de aanpak auteursrechten-problemen.’

De bibliotheek biedt daarnaast aan om een student-assistent in te huren, die de aangeleverde content aanpast zodat alles open beschikbaar is. ‘Meestal huren we twee studenten in voor het prepareren van niet-bruikbaar materiaal, maar als je geluk hebt, vind je iemand die inhoudelijk in de stof zit èn een goed ontwerper is.’

Ontzorgen

Het team wil niet op de stoel van de content-expert gaan zitten en houdt zich alleen bezig met het ontzorgen bij de publicatie. Samen met de auteur stelt het team een plan op. Eén van de opties is advies voor de keuze van een schrijfplatform, maar de interesse daarvoor is gering. De meeste auteurs hebben vooral behoefte aan auteursrechtenadvies. Als het conceptmanuscript af is, wordt opnieuw een copyright- en similaritycheck gedaan. Daarna gaat het langs de editor, die in nauw contact staat met de auteur.

Publicatiemodel

‘Als de auteur de laatste hand aan het werk heeft gelegd, gaat het definitief het publicatie-model in,’ vertelt De Jong. ‘Om het boek goed vindbaar te maken, ontvangt de auteur een checklist van ons. Hij of zij wordt gevraagd om een samenvatting, metadata en keywords. Verder is er een foto en auteursbeschrijving nodig en we vragen de auteur om een foto voor de cover aan te leveren. Voor de kaft hebben we een vast sjabloon, zodat we een herkenbaar merk kunnen neerzetten.’

Papieren versie

Ieder open tekstboek van de TU Delft staat als digitale versie op het platform en is gratis downloadbaar als PDF. De boeken zijn ook on demand te bestellen. Of dat gebeurt, hangt af van het vak, zegt De Jong. ‘Als het boek interessant kan zijn als toekomstig referentie-materiaal, willen masterstudenten het vaak op papier graag hebben. Bij het open tekst-boek over Coastal Dynamics kochten 120 van de 150 studenten het boek. Maar we hebben ook een open tekstboek van 14 euro voor een bachelorvak dat maar door 5-10 procent van de studenten wordt aangeschaft.’

Publiciteit

Verspreiding van de open tekstboeken verloopt via de betreffende faculteit. Voor aandacht buiten de universiteit is vooral afhankelijk van het netwerk van de auteur. ‘Er zijn meerdere vlaggen waaronder je aandacht kunt genereren. Wij zorgen dat er interviews met auteurs op de website van de TU Delft Teaching Academy komen, op onze Open Science website. Maar een echte communicatiestrategie vanuit de communicatieafdeling is er niet, dat kan beter.’

Selectie en hergebruik

Tot nu toe werd iedere aanmelding bij de publicatieservice van de TU Library geaccepteerd, maar het punt nadert waarop er niet genoeg capaciteit beschikbaar is om alles te publiceren. Daarom werkt het team aan een checklist voor de potentiële impact van nieuwe aanmel-dingen.

Het team probeert auteurs te motiveren om te gebruiken wat er al open beschikbaar is, maar dit gaat nog niet zo hard. Open leermaterialen van anderen dienen hooguit ter inspiratie, merken de ondersteuners. Daarom moedigen ze auteurs aan om niet zozeer open materialen klakkeloos over te nemen, maar om materiaal dat voor negentig procent geschikt is, met ‘een eigen sausje te overgieten’. Dit blijkt de drempel tot hergebruik aan-zienlijk te verlagen.

Good practice Vrije Universiteit

‘Zoeken naar goede alternatieve afbeeldingen is een taak van de bibliotheek’

Sylvia Moes is innovatiemanager onderwijs bij de Universiteitsbibliotheek (UB) van de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam. In deze functie ondersteunt ze onder meer docenten bij het maken van open tekstboeken. Ze heeft ervaring met zowel heel grote teamprojecten als met open tekstboeken die door één auteur worden geschreven.

Actueel tekstboek

Moest vertelt: ‘In het vakgebied Ecotoxicologie volgen de inzichten elkaar snel op. Dat was de aanleiding voor een aantal experts om een open tekstboek van peer reviewed publicaties te maken en bij te houden. Aan het project werkten 6 instellingen en 65 auteurs mee. Als projectteam zijn we gestart met een bestand met onderwerpen die in het open tekstboek aan de orde moesten komen. Achter ieder onderwerp kwam de naam van een expert te staan. Die hebben we benaderd met de vraag of ze wilden meedoen.

Zoektocht naar platform

Er volgde een onderzoek naar het beste platform op het boek op te ontwikkelen. Voor veel platforms is HTML-kennis nodig die docenten meestal niet bezitten. Sommige kosten geld. Andere geven maar één auteursaccount uit - dat is niet handig als je met 65 mensen schrijft. We kwamen uit bij Wikiwijs Maken. Hoewel het platform volledig Nederlandstalig is en een aantal auteurs uit het buitenland komt, is de opzet van Wikiwijs dusdanig eenvoudig dat het goed werkt. Zo kun je beeld en geluid toevoegen door een url te plakken. Ook biedt Wikiwijs veel interactieve toetsmogelijkheden.

Open content

Als bibliotheek houden we ons bezig met het controleren van auteursrechten. Is er sprake van auteursrecht op een afbeelding? Dan zoeken wij naar vergelijkbare open content, die we de auteur voorleggen. Het zoeken van goede open alternatieven is echt een rol van de bibliotheek. Voor sommige niet-open afbeeldingen vragen we een tekenaar om een alternatieve afbeelding te maken.

Modulair publiceren

We hebben het open tekstboek over Ecotoxicologie per hoofdstuk gepubliceerd en ontsloten in edusources en op Merlot. In het portal van beide platforms staat een overzicht van hergebruik van de hoofdstukken. De redacteuren in het projectteam coördineerden de publicatie per hoofdstuk, nadat er eindredactie was gedaan om te zorgen dat ieder hoofdstuk ongeveer eenzelfde stijl had. Peer review regelden de docenten onderling. Ze vroegen ook externe reviewers om enkele hoofdstukken te lezen en beoordelen.

Ieder hoofdstuk blijft via een vaste url beschikbaar - de inhoud is aan te passen. Ook is een hoofdstuk makkelijk te integreren in Canvas, onze digitale leeromgeving. Studenten kunnen ook een PDF downloaden. De video’s zijn dan te benaderen via QR-codes.

Enthousiaste studenten

Een optie om hard copy af te drukken is er niet, maar de vakcommunity van Toxicologie overweegt om een luxe editie uit van het open tekstboek geven. Voor studenten is een PDF genoeg. Het gehele boek is toch te groot, te interactief en het onderwerp te dynamisch om als hard copy af te drukken. Studenten zijn enthousiast, niet alleen omdat het gratis is, maar ook vanwege de modulaire vorm en het feit dat de stof altijd up-to-date is. Vanwege het succes van dit project, hebben we als VU besloten om meer open tekstboeken te ontwikkelen.

Zie paragraaf Projectorganisatie voor extra toelichting omtrent de huidige projecten: Streetlaw, Medische Tekstboeken en Toxicologie.

Marketing

Wij zijn verantwoordelijk voor het beheer van de platforms, de auteurs houden zelf de inhoud actueel. Voor de marketing maken we gebruik van een nieuwsbrief, publicaties op de platforms en interviews, onder andere van Kennisnet. De auteurs zelf doen veel aan promotie van de open tekstboeken via hun vakcommunity.’

Good practice Open tekstboek op eigen initiatief

‘Het voelde niet goed om te laten betalen voor een paar hoofdstukken’

In 2017 schreven docenten Joyce van Aalten, Peter Becker, Marjolein van der Linden en Eric Sieverts het open tekstboek Maak het vindbaar. Hierin zetten ze de belangrijkste methoden en technieken op een rij om informatie van een organisatie vindbaar te maken. De basis van het open tekstboek was een reeds bestaand, tien jaar oud papieren studieboek. De auteurs waren indertijd niet tevreden met de bijdrage van de uitgever. Die weigerde om een ebook uit te geven en zag weinig brood in de mogelijkheid om het boek per hoofdstuk digitaal beschikbaar te maken. Door de geactualiseerde versie van het boek als open tekstboek aan te bieden, gaven de auteurs hun studenten en zichzelf de vrijheid om te doen met het boek wat ze willen. Auteur Peter Becker zegt nu: ‘Het is een vrij specialistisch boek, waarvan studenten vaak maar een paar hoofdstukken nodig hebben. Het voelde niet goed om ze het hele boek te laten kopen.’

Beter onderwijs

Becker ervoer het schrijven van het open tekstboek als bijzonder inspirerend. ‘Door het schrijven van een studieboek moet je de routine die je in de les opbouwt, verbreken. Kan het beter dan wat ik al die tijd sta te beweren? Zijn er nieuwe ontwikkelingen in het vakgebied? Je leert goed formuleren. Hoe ga ik dit vertellen? Wat is de juiste opbouw? Moeten de hoofdstukken los te gebruiken zijn of is er sprake van een oplopende lijn? Al die kennis gebruik je weer in je onderwijs, dat daardoor een nieuwe ontwikkeling doormaakt.’

Deskundigheidsbevordering

Hoewel hijzelf, in zijn eigen woorden ‘als een gekke Henkie’ veel vrije uren opofferde aan het schrijven van het open tekstboek, raadt hij dat anderen af. ‘Veel hogescholen laten docenten activiteiten ontplooien in het kader van persoonlijke ontwikkeling en deskundigheidsbevordering, zoals een lectoraat, praktijkstages, opleidingen et cetera. Het schrijven van een studieboek zou daaronder moeten vallen. Het is een vorm van onderzoek doen. Geef docenten gedurende een periode bijvoorbeeld één dag in de week om samen met een paar collega’s een goed studieboek te schrijven, dat onder een Creative Commons-licentie wordt aangeboden. De hogeschool kan vervolgens adverteren met het feit dat studenten bij hen minder hoge boekenkosten hebben.’

Redacteur

Vanwege hun eigen expertise hadden de auteurs van ‘Maak het vindbaar’ weinig behoefte aan ondersteuning op het gebied van auteursrechten. Wel beschikte het team over een tekstredacteur, die de zinsbouw en spelling in de gaten hield. Als niet-inhoudsdeskundige voorzag ze de schrijvers bovendien van nuttige feedback. Becker: ‘Als de redacteur de tekst niet begreep, moesten we terug naar de schrijver, want dan zal een eerste- of tweedejaars student het waarschijnlijk ook niet snappen.’

Gastspreker

Hoewel het open tekstboek tegenwoordig alleen nog bij een commerciële opleiding in gebruik is, wordt Becker op basis van het boek nog altijd gevraagd als gastspreker. Hij zet zich graag in voor de promotie van open leermaterialen. ‘Ik maakte me laatst weer boos om een docent die de bibliotheek om hulp vroeg om onderzoek dat ze bij ons had gedaan via een commerciële partij te vermarkten. Daar moet je als instelling niet aan meewerken. Zulke verzoeken komen voort uit gebrek aan kennis over open leermaterialen. Er ligt een taak bij de bibliotheek om daar meer ruchtbaarheid aan te geven.’

Good practice Rijksuniversiteit Groningen

‘Het schrijven van open tekstboeken verdient beloning en erkenning’

In samenwerking met docenten en het team van Open Educational Resources (OER) zetten de universiteitsbibliotheek (UB) van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) en de University of Groningen Press (UGP) een pilot op voor het ontwikkelen van open tekstboeken. Doel van de pilot is het uitwerken en publiceren van een aantal tekstboeken en daarmee het beleid, de workflow, de kosten en best practice vast te leggen.

Dienstverleningsniveau bepalen

Myroslava Zhuk, specialist wetenschappelijke informatie bij de UB, vertelt: ‘De pilot is onderdeel van een groter project rondom open leermaterialen en open onderwijs. We willen hiermee onder meer bepalen welk dienstverleningsniveau wij kunnen en willen bieden aan docenten die een open tekstboek maken. Het gaat om infrastructurele en technische ondersteuning, maar ook om ondersteuning op het gebied van informatie zoeken.’

Selectie

Van de zeven aanmeldingen voor de pilot werden er vier geselecteerd. Dit aantal stond vooraf niet vast - de RUG overwoog om met één boek te beginnen, maar koos op advies van de TU Delft voor vier projecten die verschilden in omvang en tijdpad. Eind 2022 zullen alle open tekstboeken naar verwachting klaar zijn.
In december 2020 werden de vier gegadigden uitgenodigd voor een algemene informatiebijeenkomst, waar onder meer het doel van de pilot, verschillende typen open tekstboeken, CC-licenties en de verwachtingen werden besproken. Sommige docenten hadden al content klaarliggen en zijn inmiddels actief aan het (her)schrijven.

Vormen van ondersteuning

Alle auteurs in de pilot geven aan dat ze graag ondersteuning ontvangen op het gebied van auteursrechten. Twee van hen laten studenten een deel van de content ontwikkelen. Zij krijgen informatie over open pedagogy, ondersteuning, workshops en webinars. Ondersteuning op het gebied van de publicatie komt van de UGP. Zij leiden de auteurs door het redigeerproces, de opmaak, het omslagontwerp, et cetera. ‘Wij houden ons niet bezig met de inhoud,’ zegt Zhuk. ‘We weten dat het docenten zijn met een goede reputatie en innovatieve ideeën. Hoe ze het organiseren en wat ze studenten laten doen, bepalen ze zelf.’

Zoektocht naar een platform

Eén van de eerste taken van de ondersteuners was de zoektocht naar een geschikt platform voor het publiceren van open tekstboeken. ‘We dachten dat we het platform van de UGP konden gebruiken, dat wordt ingezet voor open access monografieën en open access tijdschriften,’ zegt Zhuk. ‘Dat bleek niet aan de behoeften van onze auteurs te voldoen. Eén van de docenten heeft veel van zijn materiaal gepubliceerd op zijn eigen website en wil er nu een veelomvattend, interactief open tekstboek van maken. Het moet mogelijk zijn voor lezers om de content van een rating te voorzien, bijvoorbeeld met het toekennen van sterren. Een ander project is een open tekstboek voor leren van een taal. Dat moet interactieve oefeningen bevatten, die de studenten meteen van feedback voorzien.’

Licentie

Het platform moest behalve interactief en multimediaal ook gebruikersvriendelijk zijn voor studenten. ‘We willen ze niet het halve internet over sturen - alle informatie moeten ze in één veelomvattend tekstboek kunnen vinden.’ Het team kwam uit bij Pressbooks, een open source platform dat aan al deze eisen voldoet. Het is mogelijk om het platform zelf te implementeren, maar de RUG kiest ervoor om te betalen voor een instellingsbrede licentie. Dat kost ongeveer 10.000 dollars per jaar, inclusief hosting en ondersteuning en exclusief integratie in een learningmanagementsysteem.

Erkenning

De UB betaalt de kosten voor het platform en de publicatie. De pilot is een onderdeel van een groter open science project van de RUG en zal in de toekomst van uit dit project worden gefinancierd. Kleinere kosten kunnen ook worden betaald vanuit de faculteitsfondsen.
De docenten krijgen niet officieel tijd toebedeeld voor het schrijfproces en zijn afhankelijk van informele afspraken met hun leidinggevenden, die achter de pilot staan. ‘In het grotere project willen we de aandacht vestigen op manieren om dit werk te belonen en erkennen,’ zegt Zhuk. ‘Misschien kunnen er kleine beurzen worden uitgegeven voor het maken van open leermaterialen, of krijgen docenten er uren voor toebedeeld.’

Drijvend op enthousiasme

Op dit moment drijven de projecten op het enthousiasme van de betrokken docenten. En op dat van het OER-team, want dat bestaat uit 1,5 man. ‘Voor het geven van trainingen werken we samen met het team docentprofessionalisering van het CIT en een specialist van de University of Groningen Press adviseert ons. Zij geven ook technische ondersteuning en coördineren publicatie-gerelateerde processen. Maar hopelijk krijgen we meer fondsen en mensen wanneer het grotere project van start gaat, want dit is eigenlijk niet genoeg.’

Wat Zhuk betreft is de pilot een succes als alle vier de boeken zijn gepubliceerd (of wanneer er concrete redenen zijn waarom niet) en als er een goed gedocumenteerde workflow is opgebouwd voor de ondersteuning. ‘We zijn succesvol als we na de pilot een goed, duidelijk idee hebben hoe we hiervan een permanente dienst maken, met een vaste financiering.’

Bied een dienstenpakket voor auteurs aan

NOODZAKELIJKE ACTIE

Auteurs die aan een open tekstboek gaan werken, hebben vaak behoefte aan een overzicht van zaken waarmee ondersteuners ze kunnen helpen. Zorg dat je ze ergens naar kunt verwijzen, ook bij een eerste pilot.

Zorg dat je een aantal zaken op een rijtje hebt voordat je je eerste gesprek met een auteur voert. Deze checklist biedt een overzicht van zaken die je moet checken voordat je diensten kunt gaan aanbieden. Voer het gesprek op basis van deze kennis. Op vragen over de onderwerpen in de checklist zou je een antwoord moeten kunnen geven.

Bied vanuit de bibliotheek een dienstenpakket aan voor docenten die een open tekstboek willen maken. Beschrijf welke diensten de bibliotheek kan bieden. Communiceer dit op de website van de instelling en/ of van een organisatieonderdeel. Zorg voor een functioneel mailadres waarmee docenten in contact kunnen komen met de dienst.

Blijf up-to-date

NOODZAKELIJKE ACTIE

Zorg dat je goed zicht hebt en houdt op de mogelijkheden van de verschillende platforms voor het maken van open tekstboeken. Hoe sluiten deze platforms aan bij het instellingsbeleid en de behoeften van docenten binnen verschillende faculteiten? Landelijk vindt uitwisseling van informatie over de toepassing van deze platformen plaats via de werkgroep Bibliotheken Open & Online Onderwijs (B-OOO).

Scope, doel en doelgroep bepalen

NOODZAKELIJKE ACTIE

De eerste stap voor auteurs is scope, doel en doelgroep bepalen. Je kunt ze hierin adviseren door vanuit het doel te redeneren: hoe wordt dit boek straks ingezet, voor wie, en wat wordt ermee gedaan?

Een algemeen sjabloon om het project af te bakenen staat hier (let op: maak eerst een kopie om het sjabloon te kunnen invullen). Meer informatie over de scope van een open tekstboek-project biedt the Rebus Guide.

Om tot de *scope* van het project te komen, is het belangrijk om vanuit het *doel* te redeneren:

1. Wat is het beoogde effect van de publicatie?
Het boek kan bijvoorbeeld bedoeld zijn als:
- kennisdeling (naslagwerk)
- onderwijzen (studenten activeren in het leerproces)
- professionaliseren (opleiden/bijscholen)

2. Voor wie is dit boek?
Mogelijke doelgroepen zijn:
- Studenten van de eigen instelling
- Internationale studenten
- Deelnemers aan een MOOC
- Vakgenoten, al dan niet bij andere instellingen
- Docenten van andere vakken, al dan niet bij andere instellingen
- Buitenlandse docenten of vakgenoten
- Het werkveld

Maak onderscheid tussen de primaire doelgroep en secundaire doelgroepen. De primaire doelgroep kan uit studenten bestaan en de secundaire doelgroep uit vakgenoten.

3. Hoe krijgen de primaire en secundaire doelgroep toegang tot het boek?
Voor eigen studenten is het boek (modulair) wellicht via de digitale leeromgeving te bereiken. Deelnemers aan een MOOC krijgen toegang tot het boek via een link in de MOOC. Als de auteurs willen dat het boek veel wordt hergebruikt, dan moet het goed vindbaar zijn voor docenten die naar leermaterialen zoeken. Het is handig als het boek open via edusources te vinden is. Hoopt men op hergebruik door vakgenoten? Dan is het goed om het open tekstboek via de vakcommunity(s) te promoten. Sommige plat-

forms, zoals Wikiwijs Maken, lenen zich er goed voor om collega's te laten voortbouwen op het boek. Binnen het platform kunnen zij het boek redigeren of bijdragen leveren aan een of meer hoofdstukken.

Onderwerpen bepalen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Voor het bepalen van de onderwerpen is het belangrijk dat de auteurs goed weten welke content al beschikbaar is en over welke onderwerpen er content moet worden gemaakt. Ondersteun ze indien nodig met het opstellen van een concept-inhoudsopgave.

Maken de auteurs een open tekstboek op basis van hergebruikt materiaal? Bekijk welke content al beschikbaar is (via bovengenoemde platforms). Stel een concept-inhoudsopgave op van het boek. Controleer of er witte vlekken overblijven, die moeten worden ingevuld met nieuwe content.

Maken de auteurs een open tekstboek op basis van nieuw materiaal? Stel een concept-inhoudsopgave op van het boek. Bedenk over welke onderwerpen er al content beschikbaar is, bijvoorbeeld vanuit een collegedictaat, powerpointpresentaties of een opdracht die in aangepaste vorm in het boek kan worden opgenomen.

Taal bepalen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Een open tekstboek in het Engels heeft potentieel een veel groter bereik dan een Nederlandstalig boek. Kiezen de auteurs voor Nederlands, bedenk dan of het zinvol is om het boek op den duur in het Engels te laten vertalen.

Ook de context van de inhoud is belangrijk bij de keuze voor een taal. Inhoud die specifiek op een Nederlandse context is gericht, is lastiger te hergebruiken, ook in vertaling. Wordt het vak gevolgd door veel Engelstalige studenten, dan is het hoe dan ook zinvol om (ook) een Engelstalige versie aan te bieden.

Zorg dat de auteurs bij de keuze voor de taal rekening houden met de scope van het open tekstboek. Is de secundaire doelgroep het werkveld? Beperkt het werkveld zich tot Nederland of is het internationaal? In het laatste geval is het niet verstandig om het boek in het Nederlands te schrijven.

Voor de vertaling kun je een vertaalbureau in de hand nemen of bijvoorbeeld een student Engels inschakelen. Wellicht kan de vakvereniging advies geven over vertaalbureaus die gespecialiseerd zijn in het vakgebied. Een onafhankelijke vertaler kun je ook vinden via NGTV of SENSE-online, afhankelijk van de inhoud van het open tekstboek.

Financiën regelen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Help de auteurs met het opstellen van een eenvoudige begroting. Communiceer via een website of een ondersteuningsloket welke mogelijkheden er zijn om binnen de instelling financiële ondersteuning aan te vragen voor het project.

Kosten voor ondersteuning

Afgezien van een eventuele financiële tegemoetkoming voor auteurs, zijn er ook andere (bescheiden) kosten bij het maken van een open tekstboek.
Het gaat om het inhuren van:

- een eindredacteur
- een vormgever
- een ontwerper voor het herontwerp van figuren
- productie van videomateriaal
- eventuele kosten voor het gebruik van een tool

Houd een overzicht bij van geschikte externe specialisten en hun uurtarief. Zo weet de projectgroep welke kosten ze kunnen verwachten voor het inhuren van bijvoorbeeld een tekenaar of een redacteur voor het open tekstboek.

Sommige instellingen betalen de kosten voor het inhuren van professionals vanuit een project, bijvoorbeeld een open science-programma. Je kunt externe professionals inhuren, maar denk ook aan de expertise die zich binnen de instelling bevindt. De TU Delft werkt veel met student-assistenten. Zij worden voor 40 tot 80 uur ingehuurd om de content geschikt te maken voor open publicatie.

De TU Delft Library ondersteunt het proces van het oplossen van auteursrechten-problemen globaal en besteedt het gedetailleerde werk uit aan student-assistenten. Kosten worden betaald vanuit het open science-programma. De bibliotheek begroot de volgende kosten voor het inhuren van externe ondersteuning:

Oplossen van auteursrechtenkwesties	40-80 uren (500-1000 euro) voor de inhuur van een student-assistent (gaat het om minder dan 20 uur werk, dan kun je dit als auteur beter zelf doen)
Herontwerp van figuren	1,5 uur (37-45 euro) per figuur, voor een student-assistent
Redigeren	750-1400 euro voor een eindredacteur

Bij de VU ondersteunt de universiteitsbibliotheek het proces van het oplossen van auteursrechtenkwesties. Uitgaven voor video worden bekostigd uit interne budgetten. Alleen voor het inhuren van een tekenaar is budget voor nodig. De VU werkt niet met vormgevers.

Tegemoetkoming aanvragen

Een kleinschalig project hoeft niet duur te zijn. Bij een groter project is het zinvol voor docenten om binnen de instelling een tegemoetkoming te vragen voor de tijd die ze eraan spenderen. Dat kan op verschillende manieren:

- Het open tekstboek kan (onderdeel van) een onderzoeksproject zijn van een lectoraat (hbo) of een onderzoeksgroep (wo). De auteurs kunnen mogelijk regelen dat ze er in dat kader bijvoorbeeld één dag in de week aan mogen werken.
- Het boek kan in het kader van docentprofessionalisering of deskundigheidsbevordering worden geschreven. De meeste instellingen hebben regelingen om docentprofessionalisering te bevorderen op het gebied van onderwijsinnovatie met ict. Adviseer de auteurs om met hun leidinggevende en/of de HR-afdeling te overleggen of het maken van een open tekstboek binnen de regeling valt.
- Sommige instellingen organiseren projecten rondom open onderwijs of open science en stellen daaruit budget beschikbaar voor het maken van open leermaterialen.

Andere financieringsmogelijkheden

- Is er een beroepsvereniging of vakcommunity? Het is goed mogelijk dat deze wil bijdragen aan de kosten, zeker als het open tekstboek een hiaat opvult in de collectie open leermaterialen of naslagwerken in het vakgebied. Het is sowieso verstandig om een beroepsvereniging of vakcommunity in een vroeg stadium op de hoogte te brengen van de plannen voor een open tekstboek en betrokken te houden bij de totstandkoming. Het loont ook de moeite om onderzoeksfondsen binnen het vakgebied aan te schrijven.
- Speel in op het moment: een curriculumherziening is bijvoorbeeld een goede aanleiding om een open tekstboek te gaan gebruiken in een vak. Wellicht is er door de herziening meer budget en/of tijd beschikbaar voor docenten om nieuwe content te creëren.

Relevant voor een instellingsoverstijgend project: subsidie aanvragen

Ondersteun het team bij het indienen van een landelijke subsidieaanvraag, zoals voorheen de Stimuleringsregeling Open en Online Onderwijs van SURF. Geef het team vooraf een realistische inschatting of het project zal worden gehonoreerd, zodat de teamleden weten of het zin heeft om een tijdrovende aanvraag te schrijven. Onderzoek hiervoor welke projecten eerder zijn gesubsidieerd onder dezelfde regeling. Voegt het project van jouw instelling iets toe? Gaat het bijvoorbeeld over een nieuw domein of de ontwikkeling van een nieuwe dienst met de potentie om opgeschaald te worden? Dit vergroot de kans op een succesvolle aanvraag.

Potentiële impact bepalen

MOGELIJKE ACTIE

De auteurs maken een lijst met prestatie-indicatoren om de potentiële impact van het boek te kunnen bepalen. Denk aan het aantal gebruikers, aantal downloads, aantal keer hergebruikt, ratings, et cetera. Bedenk of en hoe dit past bij jouw instelling en hoe je er vorm aan geeft.

Prestatie-indicatoren

Start bij het doel dat door de auteurs is geformuleerd. Wat willen ze met het boek bereiken? Hoe wordt bepaald of het open tekstboek een succes is? Laat hen een aantal meetbare prestatie-indicatoren opschrijven. Denk aan het aantal gebruikers, aantal downloads, aantal keer hergebruikt, ratings, et cetera.

Sommige indicatoren zullen eerder kwalitatief van aard zijn. De volgende prestatie-indicatoren zeggen achtereenvolgens iets over de openheid, de meerwaarde voor het onderwijs en de wijze van hergebruik.

- Is het open tekstboek laagdrempelig in gebruik voor docenten? Hoe makkelijker (delen van) het boek te vinden en te hergebruiken zijn, hoe eerder andere docenten het zullen gebruiken. Dit gaat onder meer over goede metadatering, dus hier ligt een belangrijke taak voor jou als ondersteuner.
- Is het goed modulair inzetbaar? Hiervoor is het bestandsformaat van belang. Een PDF is een gangbare vorm van een open tekstboek, maar PDF's zijn niet zomaar te bewerken. HTML is makkelijker aanpasbaar, maar vereist wel kennis van HTML. Een PDF die wordt aangeleverd met de LaTeX broncode is ook goed aanpasbaar. Daarnaast zijn het .docx-formaat en online teksteditors zoals Google Docs geschikt om content te hergebruiken.
- Ondersteunt het open tekstboek studenten in het behalen van hun leerdoelen? Maakt het leren over het betreffende onderwerp beter, makkelijker, aantrekkelijker dan vóórdat het boek verscheen?
- Wat is de mate van interactiviteit van het boek? Je zou kunnen zeggen dat je meer uit de voordelen van een online boek haalt naarmate je meer interactiviteit toevoegt.
- In hoeverre is er sprake van integratie in de digitale leeromgeving? Dit zegt iets over het gemak waarmee docenten het boek in het vak kunnen inzetten en het gemak waarmee studenten toegang krijgen tot het boek. Integratie in de digitale leeromgeving is geen must.
- Hoe wordt het hergebruikt? Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat docenten alleen bepaalde onderdelen van het boek in hun eigen lessen inzetten, of juist dat het complete boek een gangbaar studieboek binnen een bedrijf wordt.

Checklist potentiële impact

Stel een checklist op om de potentiële impact van een project te bepalen.

- Schat de toepasbaarheid binnen en buiten de universiteit in. Is het bedoeld voor een enkel vak, of zijn er meerdere faculteiten die dit boek kunnen en willen gebruiken?
- Zijn er vergelijkbare opleidingen in Nederland die dit boek ook kunnen gebruiken?
- Is het boek in potentie ook inzetbaar als naslagwerk voor het werkveld?
- Hoeveel studenten zullen ermee in aanraking komen? Denk aan studenten in het eigen vak, en studenten van andere opleidingen/ instellingen die dit boek gebruiken. Beperk je wel tot de vakken en opleidingen waarvan je zeker weet dat ze het boek gaan toepassen.
- In hoeverre werken de auteurs samen met andere instellingen in binnen- en buiten-land? Hoe meer instellingen betrokken zijn bij de totstandkoming van het open tekst-boek, hoe meer instellingen het boek ook gaan gebruiken. Veel instellingen direct betrekken is de snelste manier om het boek breed toegepast te krijgen.
- In welke taal schrijven de auteurs het boek? De toepassing van een Nederlandstalig boek is fundamenteel kleiner dan een Engels boek vanwege de hoeveelheid mensen die het kunnen lezen.
- Wat is de voorgestelde tijd/geld-investering?
- Gaat het om innovatieve content? Maken de auteurs gebruik van simulaties, video, software? Hoe innovatiever en diverser de content is, hoe meer het zich onderscheidt van al bestaande content.
- Hoe open is het? Wat zijn de gebruikersrechten volgens de Creative Commons-licentie? Hoe zorg je ervoor dat het herbruikbaar is?
- Hoe groot is de academische waarde van het boek? In welke mate is er vraag naar een open tekstboek over dit onderwerp? Hebben de auteurs een analyse gemaakt van wat er beschikbaar is in het kennisdomein en hoe dit daar dan een specifieke aanvulling op is? Is het uniek of is het een herinterpretatie? Is er een opleiding /vak dat niet goed loopt doordat dit boek er niet is?

Vergroot de potentiële impact

Als ondersteuner ben je in staat om de potentiële impact van een open tekstboek te vergroten. Dat doe je door goede metadatering toe te voegen, zodat het open tekstboek goed vindbaar is op zo veel mogelijk platforms. Ook zorg jij ervoor dat het tekstboek op een platform verschijnt waar het geharvest wordt door andere platforms met veel impact. Bedenk nu al op welke platforms het open tekstboek straks vindbaar moet zijn en wat je daarvoor moet organiseren. Het belang dat aan de potentiële impact wordt gehecht, is afhankelijk van het instellingsbeleid en de identiteit van de instelling.

Rollen en redactie bepalen

NOODZAKELIJKE ACTIE

De auteurs bepalen wie welke taken op zich neemt. In een kleinere projectgroep is het gebruikelijk dat één projectlid meerdere rollen vervult.

De volgende rollen moeten worden ingevuld, voor zover ze van toepassing zijn op het project:

- Auteur - de schrijver (meestal schrijvers) van het boek.
- Adviseur - iemand die op afstand betrokken is en adviseert over de inhoud en de stijl van het boek.
- Copy-editor - een redacteur die alle content controleert en zo nodig aanpast aan de stijl van het boek. De copy-editor zorgt dat alle teksten goed leesbaar, foutloos en begrijpelijk zijn, dat citaten kloppen en dat het auteursrecht van alle niet-tekstuele content is gecheckt en in orde is.
- Instructional designer - een ondersteuner die helpt bij het bepalen van leerdoelen van onderdelen van het boek en het zorgen dat de content de leerdoelen dient.

- **Ondersteuner auteursrechten/bronvermelding** - Meestal is dit een medewerker van de instellingsbibliotheek.
- **Ontwerper** - een vormgever die afbeeldingen, grafieken en tabellen kan opmaken.
- **Peer reviewer** - een vakgenoot (meestal meerdere) die de content inhoudelijk beoordeelt.
- **Proeflezer** - een niet-vakgenoot die beoordeelt of de tekst begrijpelijk en leerzaam is.
- **Projectcoördinator/manager** - degene die de organisatie van het project op zich neemt.
- **Review coördinator** - degene die de peer reviewers aanstuurt, de reviews verzamelt en bespreekt met auteurs.
- **Publicatiecoördinator** - degene die de taken rondom het publiceren van het boek op zich neemt en bijvoorbeeld contact met de printservice op zich neemt.

Een deel van de rollen kan worden ingevuld door externe partijen, zoals vakgenoten, studenten of professionals. De auteurs doen hiervoor een oproep in de vakcommunity, de vakvereniging, of bij de studievereniging, en/ of benaderen vakgenoten met een specifieke vraag, zoals: zou jij als peer reviewer willen optreden? Bijkomend voordeel is dat meer mensen op de hoogte raken van het bestaan van het open tekstboek. Zorg dat de auteurs op tijd laten weten dat ze bezig zijn met het schrijven ervan, want wellicht hebben anderen nog informatie over het onderwerp die ze willen delen. Studenten kunnen ook een rol spelen bij de totstandkoming van een boek, in de vorm van een open pedagogy, bijvoorbeeld door in teamverband een hoofdstuk toe te voegen.

De Rebus Community onderscheidt een aantal zeer specifieke externe rollen, zoals een *beta tester* (iemand die het open tekstboek tussendoor van feedback voorziet) en een *accessibility reviewer* (iemand die controleert in hoeverre het open tekstboek toegankelijk is voor lezers met beperking, zoals slechtziendheid of dyslexie). Overweeg om studenten voor deze rollen in te zetten.

Relevant voor een groot (instellingsoverstijgend) project: een redactie samenstellen
De auteurs stellen een redactie samen die het project inhoudelijk in goede banen leidt. Een aantal redactieleden zal het grootste deel van het schrijfwerk op zich nemen. Redacteuren lezen ook de bijdragen van andere auteurs. Een redactie bestaat uit ongeveer 6 personen, maar afhankelijk van de grootte van de projectgroep kan dit aantal oplopen tot 12. Bij een project met bijvoorbeeld 35 auteurs is het goed mogelijk dat er 4 redacteuren nodig zijn die ieder een groep auteurs begeleiden. Voor de projectorganisatie zijn mogelijk meerdere projectcoördinatoren nodig, of één projectcoördinator en één projectmanager. De projectcoördinator dient bijvoorbeeld als eerste aanspreekpunt voor auteurs en de projectmanager houdt zich bezig met het managen van projectgerelateerde documenten en tools, het coördineren van afspraken en het bijhouden van schema's en tijdlijnen.

Hoofdstukoverzicht maken

NOODZAKELIJKE ACTIE

Maak een concept-inhoudsopgave van het boek en zet deze inhoudsopgave in een spreadsheet. Verdeel de hoofdstukken onder de docenten die meeschrijven. Welke content is al beschikbaar?

De docenten bepalen welke onderwerpen in het boek aan de orde moeten komen en in welke volgorde. Bespreek zo nodig welke interactie ze met verschillende onderdelen op gang willen brengen. Wat is een goede manier om de lezers bij de verschillende onderwerpen te betrekken?

Via edusources vind je een voorbeeld van een hoofdstuk met omschreven leerdoelen.

Zet deze inhoudsopgave in een spreadsheet en verdeel de hoofdstukken onder de deelnemers aan het project. Wie schrijft wat? Komen de hoofdstukken in co-creatie tot stand of verdeel je de hoofdstuktitels onder de auteurs? Het is handig als de spreadsheet in een samenwerkingsomgeving staat, zodat iedereen er altijd toegang toe heeft. Je kunt de spreadsheet in een later stadium aanvullen met informatie over de vorm van de content: is het platte tekst, video, een tabel, een afbeelding, staan er opgaven bij, et cetera?

Doorlooptijd en deadlines

NOODZAKELIJKE ORGANISATIESTAP

Ondersteun de docenten zo nodig bij het maken van afspraken over de aanpak, overlegmomenten, het peer-feedbackproces, de doorlooptijd, deadlines, het motiveren van het team, waarderen van ieders inbreng, up-to-date houden en versiebeheer.

Aanpak

- De auteurs maken onderling afspraken over de schrijfstijl en de structuur van de hoofdstukken. Als het de bedoeling is dat het boek vooral laagdrempelig moet zijn, is een informele stijl te verkiezen boven een academische.
- Laat ze ook afspraken maken over een eenduidige citatie-wijze. Wijs erop dat citaten altijd letterlijk moeten worden overgenomen. Het is gebruikelijk om korte citaten tussen dubbele aanhalingstekens in de eigen tekst op te nemen. Langere citaten

krijgen geen aanhalingstekens, maar worden apart gezet: plaats ervoor en erna een witregel, en laat het hele citaat inspringen. Met drie puntjes tussen vierkante haakjes geeft een auteur weer dat er is geknipt in een citaat. Meer richtlijnen vind je in de LibGuide van de Universiteit Utrecht (UU) en bij het Netwerk Auteursrechten Informatiepunten.
- Zorg dat de auteurs afspraken maken over het gebruik van afbeeldingen. Het aantal afbeeldingen per hoofdstuk en de grootte van de afbeeldingen is afhankelijk van de stof en moet het doel van het boek ondersteunen. Regels over het verwijzen naar online afbeeldingen vind je in de LibGuide van de UU. Leg uit waaraan een correcte bronvermelding moet voldoen. Zie ook deze handreiking voor het toevoegen van afbeeldingen.

Doorlooptijd

Voor een groep docenten die niet eerder samen een open tekstboek heeft gemaakt, is het maken van een goede projectopzet best een opgave. Als ondersteuner kun je waarschijnlijk goed inschatten of de projectopzet realistisch is. Help de auteurs bij het bepalen van de doorlooptijd, de benodigde hoeveelheid hoofdstukken en de samenwerking met andere experts. Plaats mijlpalen in een productie- en publicatieplanning.

Hoe lang duurt het schrijven van een studieboek? Dat ligt aan de ambities, het formaat van het boek, de hoeveelheid bestaand materiaal en de grootte van het auteursteam, maar ook aan de tijd die de auteurs tot hun beschikking hebben. Sommige teams komen bijvoorbeeld maandelijks bijeen voor een schrijfdag. Anderen organiseren schrijfweekends om de productie op te schroeven. Neem in de planning in ieder geval extra tijd op voor onverwachte hobbels.

Deadlines

De auteurs spreken af wat een redelijke termijn is voor het aanleveren van een conceptversie van een hoofdstuk. Peil hun ideeën over de striktheid van de deadlines. Wat doen ze als een auteur zich niet aan de deadlines houdt? Check of er genoeg tijd is ingepland om gemiste deadlines te kunnen opvangen.

Tijdsindicatoren

Het is lastig om een goede indicatie te geven van hoe lang het duurt om tot een eerste manuscript te komen. Dit is onder meer afhankelijk van het aantal pagina's, de hoeveelheid hergebruikt materiaal en de complexiteit van de inhoud. Er zijn voorbeelden van kleine handleidingen die in 3 dagen tot stand kwamen, maar de totstandkoming van een boek van meer dan 250 pagina's kan ook makkelijk meerdere maanden in beslag nemen. Neem in ieder geval ruime tijd op in de planning voor de voorbereiding en de contentproductie, zodat je niet in de knoop komt als het project uitloopt.

Heel belangrijk voor de planning is de hoeveelheid tijd die nodig is als het manuscript af is. Na de contentproductie kan de publicatie van het open tekstboek nog 12-16 weken in beslag nemen, afhankelijk van de grootte van het boek en de keuze om wel of niet een papieren boek te drukken. Sein ongeveer twee weken van te voren de printservice in dat het boek eraan komt. Zij gaan aan de slag als ze een pdf ontvangen.

Tijdsindicatoren voor de publicatie van het manuscript:

Boek tot 50 pagina's

Geschikt maken voor open publicatie	20 uur
Redigeren door copy-editor	2 weken
Verwerken	2-3 weken
Publicatie	2-4 weken
Papieren versie laten printen (optioneel)	1 week (van tevoren printservice inseinen)

Boek met 50 tot 250 pagina's

Geschikt maken voor open publicatie	40 uur
Redigeren door copy-editor	3-4 weken
Verwerken	2-3 weken
Publicatie	2-4 weken
Papieren versie laten printen (optioneel)	1 week (van te voren printservice inseinen)

Boek met meer dan 250 pagina's

Geschikt maken voor open publicatie	80 uur
Redigeren door copy-editor	6-8 weken
Verwerken	2-3 weken
Publicatie	2-4 weken
Papieren versie laten printen (optioneel)	1 week (van tevoren printservice inseinen)

Overlegmomenten

Hoe vaak willen de auteurs afspreken? Doen ze dat online of fysiek? Het is gebruikelijk voor grote groepen om minimaal 1 keer per 2 maanden af te spreken, maar dit is erg context-afhankelijk.

Peer feedback-proces

De auteurs maken afspraken over het aanleveren van de feedback. Het is gebruikelijk dat de redactie alle teksten leest, maar als ze voorzien dat dit een te zware werklast veroorzaakt, is het verstandiger om de hoofdstukken te verdelen en bijvoorbeeld 1 of 2 feedback-gevers per hoofdstuk aan te stellen. Spreek af om opbouwende kritiek te geven. Het is gebruikelijk dat een redacteur het verzamelen en verwerken van peer feedback

coördineert. De redacteur verstuurt het hoofdstuk naar de feedbackgevers en bespreekt de feedback met de auteur van het hoofdstuk. Bij een uitgebreid project met bijvoorbeeld 35 auteurs is het overzichtelijker om een aantal redacteuren aan te stellen, bijvoorbeeld 1 per module. In sommige platforms, zoals Wikiwijs Maken, kun je tegelijkertijd samenwerken en hoeven de hoofdstukken niet te worden opgestuurd.

Motiveren van het team
Zorg dat het team behaalde mijlpalen viert. Spreek bijvoorbeeld af om samen uit eten te gaan als er een mijlpaal is bereikt, of organiseer een schrijfweekend om de motivatie hoog te houden.

Waarderen van ieders inbreng
Iedereen steekt veel tijd en energie in dit project. Zorg dat de projectgroep daar voldoende waardering tegenover stelt. Help de auteurs bedenken hoe ze ieders inbreng waarderen, bijvoorbeeld door de tijd te nemen om te bedanken voor nieuwe hoofdstukken of feedback.

Up-to-date houden
Maak afspraken met het team over hoe ze het boek up-to-date houden.

- Wie onderhoudt het boek? Dit kan de projectcoördinator zijn, maar je kunt er ook voor kiezen om alle auteurs toegang tot het boek te geven. Het voordeel van het eerste is dat één iemand het overzicht van de wijzigingen in de tekst bewaart. Het voordeel van het tweede is dat iedereen zijn eigen hoofdstukken kan aanpassen, bijvoorbeeld naar aanleiding van feedback van studenten.
- Hoe vaak is er een aanpassingsronde nodig? Dit hangt af van de dynamiek van het boek - het ene vakgebied is dynamischer dan het andere en behoeft dus vaker nieuwe uitgaves. Als de inhoud niet-dynamisch van aard is, is de aanbeveling om een open tekstboek minimaal één keer per jaar te actualiseren.

Integratie in onderwijs

NOODZAKELIJKE ACTIE

Een open tekstboek biedt meer mogelijkheden tot interactie met de lezer dan een papieren studieboek. Om hiervan optimaal gebruik te maken, kunnen de auteurs het beste schrijven vanuit leerdoelen. Schakel eventueel een instructional designer/ onderwijskundige in om de leerdoelen te bepalen en de vertaling hiervan naar presentatiewijze (vormen van content, interactie).

De tool Kies wijzer je digitaal leermateriaal geeft een beeld van hoe diverse vormen van content leerdoelen en leeractivisten kunnen ondersteunen.

Houd de afwisseling tussen de hoofdstukken in de gaten. Suggereer welke leeractiviteiten passen bij de inhoud van de tekst. Overweeg om ieder hoofdstuk te laten beginnen met een beschrijving van het leerdoel en te beëindigen met een aantal vragen ter zelfreflectie.

+

Neem de leerdoelen mee in de opzet van het boek en verdeling van de hoofdstukken in het spreadsheet, zodat er goed overzicht is van welke leerdoelen per hoofdstuk worden behaald.

Schakel eventueel een instructional designer in om de opbouw van de stof en leeruitkomsten te bespreken.

Houd in de gaten welke vormen van content er in het open tekstboek worden ingezet en welke eisen dit stelt aan de toegankelijkheid en interactiemogelijkheden. Controleer ook of de licentie in kwestie de actie toestaat. Een voorbeeld: een interactieve opdracht kan zijn om een foto te markeren (‘op welke punten van de foto gebeurt wat?’). Niet alleen moet de lezer in staat worden gesteld om de foto te bewerken, het is ook noodzakelijk dat de CC-licentie toestaat dat de foto mag worden bewerkt. Is dit niet het geval, bespreek dan met de docent een alternatief voor de foto of voor de opdracht.

Het is mogelijk om studenten een actieve rol te geven bij de bewerking van het open teksboek. Zoals bijvoorbeeld de inhoud van het boek te updaten, door bepaalde nieuwe wetenschappelijke inzichten te verwerken. BCCampus in Canada biedt een inspirerend voorbeeld. Uit de publicatie blijkt dat studenten niet alleen de stof beter hebben begrepen

omdat zij er actiever mee aan de slag zijn gegaan, maar ook dat het taalgebruik van medestudenten goed aansluit bij de behoeften van studenten.

Als er sprake is van content die door studenten is gemaakt, adviseer dan waar deze content kan worden opgeslagen voordat het wordt gepubliceerd in het open tekstboek, en welke controlestappen er nodig zijn voor de publicatie. Controleer of het platform hierin ondersteuning biedt.

Voor het publiceren van content van studenten in het open tekstboek is toestemming nodig voor hergebruik. Geef advies over de manier waarop de auteurs deze toestemming kunnen verkrijgen. Studenten die meewerken aan de content van een open tekstboek kan op voorhand om schriftelijk toestemming worden gevraagd (door middel van het tekenen van een contract) voor de publicatie van hun bijdrage onder de naam van de auteur.
De studenten die hebben meegewerkt kunnen worden genoemd en bedankt.

Suggereer om het open tekstboek in een pilot in een van de cursussen in te zetten om studentenfeedback op te halen. Het is goed om dit vroeg in de voorbereidingsfase te bepalen. Zo kunnen de auteurs al tijdens de contentproductie of tijdens het publicatieproces het integrale tekstboek, of delen hiervan, uitproberen in een cursus.

Eigen content verzamelen voor intakegesprek

NOODZAKELIJKE ACTIE

Plan een intakegesprek in met de docenten. Bespreek tijdens dit gesprek onder meer auteursrechtenkwesties. Ook als alle content van de docenten zelf is, is het goed om de rechten te laten controleren. Is de docent er zeker van dat hij of zij de eigenaar is? Op basis waarvan?

De docenten verzamelen alle eigen content die ze in de loop der jaren hebben gemaakt over de onderwerpen die in het boek aan de orde komen. Inventariseer in hoeverre de eigen content moet worden aangepast. Denk hierbij aan teksten herschrijven en figuren vervangen of herontwerpen. Gebruik een spreadsheet of een andere lijst waarin je bijhoudt welke acties er te doen zijn, zoals ‘tekst herschrijven’ en ‘figuur vervangen’ en wat de status is van iedere actie. Bij een boek met veel figuren is het raadzaam om een aparte lijst bij te houden van alle figuren en de status per figuur. Tijdens het intakegesprek met de docenten komen de zaken op de checklist aan de orde.

Externe content inventariseren

NOODZAKELIJKE ACTIE

De docenten gebruiken het overzicht van de hoofdstukken om te bepalen welke externe content er nodig is. Ondersteun ze zo nodig bij het maken van een overzicht van a) materialen die ze zo kunnen hergebruiken, b) wat er beschikbaar is dat ze met aanpassing kunnen gebruiken, en c) wat er niet is en wat ze echt zelf zullen moeten maken.

Maak een inschatting van de verhouding externe content - eigen content. Stem met het projectteam af hoe de externe content wordt verzameld. De auteurs kunnen ervoor kiezen om na een instructie zelf op zoek te gaan naar geschikte open content, of je kan ze hierin ondersteunen. Het is ook mogelijk om alleen een steekproefsgewijze controle te doen op auteursrechten. Vergeet niet om af te spreken waar de verzamelde content zolang wordt opgeslagen.

Uitgaand van een bestaand boek:
Werk de concept-inhoudsopgave van het boek verder uit. Gebruik hiervoor de spreadsheet die is gemaakt tijdens de stap ‘Overzicht maken van expertise auteurs, onderwerpen en opbouw tekstboek’.

Gebruik de inhoudsopgave van het bestaande boek als basis. Bekijk welke content al beschikbaar is. Dit hangt onder meer af van de wijze waarop de auteurs het bestaande boek wilt hergebruiken: bijvoorbeeld vertalen, updaten of herschrijven. Controleer of er witte vlekken overblijven, die moeten worden aangevuld met nieuwe content.

Uitgaand van een nieuw boek:
Werk de concept-inhoudsopgave verder uit. Gebruik de spreadsheet die is gemaakt tijdens de stap ‘Overzicht maken van expertise auteurs, onderwerpen en opbouw tekstboek’.
Ga de inhoudsopgave langs. Is er materiaal beschikbaar bij alle onderwerpen? Zorg dat de auteurs beginnen met het verzamelen van eigen materiaal, zoals collegedictaten, sheets en scripts.

Laat de auteurs inventariseren of directe collega’s geschikt materiaal hebben. Maak deze vraag zo specifiek mogelijk. Wijs ze ook op de mogelijkheid om de vakcommunity te benaderen met een vraag om relevante content.

Ondersteun de auteurs zo nodig bij het doorzoeken van repository’s voor open tekstboeken. Wellicht is er bestaande content te vinden die geschikt is voor hergebruik.

Na de inventarisatie keren de auteurs terug naar de spreadsheet. Klopt de verhouding tussen de hoofdstukken? Is de didactische opbouw goed? Heeft ieder hoofdstuk genoeg volume? Maken ze gebruik van afwisselende content, tekst, video/ audio, animatie, interactieve vragen? Ga na wat er nog ontbreekt. Bespreek met het team welke onderwerpen aanpassing en aanvulling behoeven. Betrek zo nodig onderwijsexperts. Ga na wat er nog moet worden geschreven. Maak een taakverdeling. Pas de spreadsheet hierop aan.

Modulariteit bepalen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Het verdient aanbeveling om het boek modulair van opzet te maken. Dit maakt inzet in het onderwijs eenvoudiger, omdat een andere docent niet een heel boek hoeft te integreren, maar kan werken met hoofdstukken. Modulariteit zit ook in de vorm: teksten die veel verwijzen naar andere delen van het boek, zijn moeilijk los te gebruiken.

> *'Maak het vindbaar is een vrij specialistisch boek, waarvan studenten vaak maar een paar hoofdstukken nodig hebben. Het voelde niet goed om ze het hele boek te laten kopen.'*
> Peter Becker, docent informatiemanagement aan de Haagsche Hogeschool en één van de auteurs van het open tekstboek Maak het vindbaar.

Soorten content bepalen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Raad de auteurs aan om het boek zo interactief mogelijk te maken. Laat ze uitgaan van de leerdoelen om te bepalen welke soorten content er nodig is: video, opdrachten, software, data, tekst, et cetera. Schakel eventueel een instructional designer in, die kan helpen om geschikte content bij de leerdoelen te kiezen.

Keuze voor contentsoort
Formatieve toetsen geven lezers niet alleen een indicatie hoe goed ze de stof kennen, ze laten ook zien of het boek aanpassingen behoeft: scoren veel lezers slecht op dezelfde toetsvraag, dan is dat een indicatie dat de uitleg over dit onderwerp wellicht beter kan - of dat de toetsvraag verbetering behoeft natuurlijk.

De Versnellingszone Naar digitale (open) leermaterialen ontwikkelde de tool Kies wijzer je digitaal leermateriaal. Deze tool verbindt leerdoelen en didactische werkvormen aan geschikte vormen van open leermaterialen.

Tips:
- Vooral belangrijk bij het gebruik van video's is dat de video 'embedded' moet zijn in het open tekstboek, zodat de lezer niet hoeft door te klikken naar een ander platform.
- Door video's van ondertiteling te voorzien, kunnen ze makkelijk worden bekeken in openbare ruimtes, zonder dat de gebruiker een koptelefoon nodig heeft.
- Plaats QR-codes of tiny urls In een papieren tekstboek, zodat lezers een video kunnen inladen in het 'tweede scherm'.
- Overleg met een instructional designer over video's embedden in het tekstboek.

Annotaties
Bedenk of het tekstboek baat heeft bij de mogelijkheid om annotaties toe te voegen. Het kan behulpzaam zijn voor studenten om hun eigen vragen en opmerkingen bij de tekst te kunnen zetten. Er zijn ook tools waarmee je annotaties voor anderen zichtbaar maakt. Hiermee kunnen studenten bijvoorbeeld met elkaar de inhoud van de content bediscussiëren of vragen achterlaten voor de docent. Hypothesis is een geschikte tool voor publieke/sociale annotaties. De keuze voor een annotatiemogelijkheid heeft invloed op de keuze voor het publicatieplatform, want dit moet de tool wel ondersteunen.

Introductievideo
Overweeg om ieder hoofdstuk te beginnen met een introductievideo. De auteur van het hoofdstuk legt daarin kort uit waar het hoofdstuk over gaat. Dit is niet alleen een prettige manier om in een onderwerp te duiken, het geeft ook letterlijk een gezicht bij de tekst.

Toegankelijkheid
Het hoger onderwijs moet zo inclusief en toegankelijk mogelijk zijn, daarvoor zijn wettelijke kaders vastgelegd. De eisen voor digitale toegankelijkheid zijn ook van toepassing op open tekstboeken die vanuit de instelling worden gemaakt.

Denk mee over de toegankelijkheid van de content. Deze bronnen kunnen daarbij van nut zijn:

- digitoegankelijk.nl
- Digitale toegankelijkheid van het hoger onderwijs nu belangrijker dan ooit
- Inclusief onderwijs en digitale toegankelijkheid (ECIO)
- Digitale toegankelijkheid hoe zijn verantwoordelijkheden binnen de onderwijsinstellingen
- Tips om online onderwijs meer toegankelijk en inclusief te maken
- Open inclusive course material (UM)

Een aantal richtlijnen, voornamelijk afkomstig uit de brochure 'Verbeteren digitale toegankelijkheid in het hoger onderwijs' (2020, PDF) van Het Expertisecentrum inclusief onderwijs (ECIO):

- Studenten met autisme, ADHD en andere cognitieve beperkingen zijn gebaat bij rustige webpagina's met duidelijk leesbare teksten en een heldere structuur.
- Slechtziende studenten zullen vaak de teksten op het scherm willen vergroten. Voor hen is tevens een goed contrast van belang.
- Blinde studenten gebruiken hun eigen brailleleesregel of voorleessoftware om de inhoud van een webpagina te 'lezen'. Alles wat niet in tekst wordt weergegeven, missen zij. Zorg daarom voor een tekstuele equivalent van afbeeldingen, tabellen, video's, knoppen, en formules.
- Navigeren op het scherm moet mogelijk zijn met alleen het gebruik van het toetsenbord. Een blinde student kan geen cursor zien en dus ook geen muis gebruiken. Ook mensen met een motorische beperking gebruiken soms alleen het toetsenbord of hulpmiddelen om online te werken. Een eenvoudige en consistent toegepaste paginaopbouw en het gebruik van de 'koppenstructuur' in teksten zijn een voorwaarde om met een toetsenbord te kunnen navigeren.
- Veel dove mensen gebruiken bij voorkeur gebarentaal om te communiceren. Nederlands is niet hun moedertaal. Net als voor andere studenten voor wie Nederlands de tweede taal is, is de begrijpelijkheid van teksten voor hen dus heel belangrijk.
- Zorg dat er transcriptie en/of ondertiteling bij video en audio beschikbaar is. Dit is ook fijn voor studenten die in een drukke ruimte moeten werken en geen koptelefoon tot hun beschikking hebben.

Outputformat vaststellen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Er zijn verschillende bestandsformaten gangbaar voor open tekstboeken, waaronder PDF, EPUB en HTML. Het is niet nodig om je tot één bestand te beperken. Sommige publicatieplatforms maken het makkelijk om het boek direct in verschillende formaten te publiceren.

Ondersteun de auteurs zo nodig bij het vaststellen van geschikte outputformats. Maak een overzicht van de verschillende outputformaten. Geef aan welk platform welke formaten ondersteunt. Geef ook aan op welke wijze de formaten kunnen worden gerealiseerd. Zet in het schema of en hoe de formaten te integreren zijn in de leeromgeving. Publiceer het overzicht op een website of in een flyer.

Formaat	**Te lezen via**
PDF	Adobe Reader
HTML	een internetbrowser
EPUB	ereaders (behalve Kindle), iPhone en Android apps, Firefox- en Chrome-extensies, Google Play books
MOBI (.AZW3)	Kindle eBook

Voor voorleessoftware wordt EPUB over het algemeen als het meest toegankelijk beschouwd.

Wijs auteurs erop dat wat in de ene vorm goed werkt, niet per se werkt in de andere: als ze ervoor kiezen om ook een printversie beschikbaar te stellen, dan hebben studenten QR-codes of verkorte URL's nodig om toegang te krijgen tot audiovisuele content. En als ze graag willen dat een boek veel wordt hergebruikt, dan is het niet handig om je te beperken tot een PDF-formaat. HTML is makkelijker aanpasbaar, maar alleen voor docenten met kennis van HTML. Een PDF die wordt aangeleverd met de LaTeX broncode is ook goed aanpasbaar. Daarnaast is het .docx-formaat en online teksteditors zoals Google Docs handig voor laagdrempelig hergebruik. De VU heeft goede ervaringen met de toepassing van Wikiwijs Maken om een open tekstboek direct in verschillende formaten te publiceren.

Platform selecteren

NOODZAKELIJKE ORGANISATIESTAP

Adviseer de auteurs over de mogelijkheden van de verschillende platforms. Op basis van jouw advies kiezen zij een platform dat voldoet aan hun eisen op het gebied van taal, beschikbaarheid van bestandsformaten, prijs en samenwerkingsmogelijkheden.

> *'Het platform moest behalve zeer interactief en multimediaal ook gebruikers-vriendelijk zijn voor studenten. We willen ze niet het halve internet over sturen - alle informatie moeten ze in één veelomvattend tekstboek kunnen vinden. Het open source platform Pressbooks bleek aan al onze eisen te voldoen.'*
> Myroslava Zhuk, specialist wetenschappelijke informatie bij de universiteitsbibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen

Overwegingen bij het kiezen van een publicatieplatform:

- In welke taal of talen is het platform beschikbaar? Voor een internationale groep auteurs is een Nederlandstalig platform onhandig.
- In welke bestandsformaten is het open tekstboek na publicatie beschikbaar? Als een publicatieplatform alleen PDF-formaat aanbiedt, beschik je over een open tekstboek dat niet makkelijk aanpasbaar is voor anderen.
- Is er kennis van HTML nodig om het platform te kunnen gebruiken? Een platform dat kennis van HTML vereist, is alleen handig als alle deelnemende docenten over deze kennis beschikken.
- Is het mogelijk om met meerdere auteurs tegelijk samen te werken? Sommige platforms bieden toegang via één auteursaccount. Dat is niet handig als je met een team van 65 mensen aan een open tekstboek werkt.
- Hoe duur is de tool? Er bestaan gratis publicatieplatforms en er zijn platforms die een beperkte gratis versie en een duurdere uitgebreide versie aanbieden. Voor sommige platforms moet een instellingsbrede licentie worden aangeschaft.

Een projectorganisatie kan ervoor kiezen om het platform alleen te gebruiken voor de publicatie, en de samenwerking te organiseren in een online samenwerkingsomgeving zoals Microsoft Teams, of om hoofdstukken naar elkaar sturen per mail. Houd er wel rekening mee dat een samenwerking per mail problemen kan opleveren met versiebeheer, omdat er op den duur verschillende versies van hoofdstukken in omloop zijn. De instellingsbibliotheek of de ict-afdeling kan adviseren over geschikte schrijf- en samenwerkingssoftware.

Sommige instellingen hebben al een instellingsbrede keuze voor een platform gemaakt. Zo ondersteunt de VU werken met Wikiwijs Maken. De ondersteuners van de TU Delft laten docenten een keuze maken voor een platform waarmee de TU Delft ervaring heeft op basis van een afweging van de voor- en nadelen. En de RUG ondersteunt haar docenten bij het werken met het platform Pressbooks voor het maken van open tekstboeken.

De volgende platforms worden veel gebruikt:

- Pressbooks
- Sunbird
- Wikiwijs Maken
- OpenStax (HTML kennis nodig, niet met meerdere auteurs tegelijk samenwerken, zijn nu aan het migreren naar google docs)
- Overleaf (voorheen WriteLaTeX)
- Editoria (open source)

Kiezen de auteurs voor een platform waar de instelling nog geen ervaring mee heeft? Denk er dan aan om tijdig het lidmaatschap van de instelling te organiseren en te zorgen voor technische ondersteuning, bijvoorbeeld door bibliotheekmedewerkers op te leiden om auteurs op het platform te ondersteunen.

Toegangsrechten regelen

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Het toegang verlenen tot het publicatieplatform kan door de auteurs zelf worden gedaan, of worden geregeld door ondersteuners van de bibliotheek. Bedenk goed wie toegang moet krijgen in welke rol.

Beheer
Maak helder bij wie het beheer van het open tekstboek ligt: bij de bibliotheek of bij het projectteam. Communiceer dit via de website van de instelling en/ of van een organisatie-

onderdeel. De beheerder zorgt dat auteurs toegang krijgen tot het gekozen platform. Voorzie ze van een demo of een korte handleiding over het platform.

Wie krijgt welke toegangsrechten?
Publicatieplatforms bieden de mogelijkheid om te differentiëren in toegangsrechten. In sommige rollen kun je alleen lezen, in andere rollen ook teksten van anderen aanpassen. Bij een kleine projectgroep zitten alle auteurs in de redactie en heeft het dus weinig zin om verschillende toegangsrechten te organiseren. Wel is het van belang dat meelezers, ondersteuners en copy-editors de juiste rechten krijgen om met het boek te kunnen interacteren.

Relevant voor een groot (instellingsoverstijgend) project: verschillende soorten toegangsrechten toekennen
Bij een grote projectgroep is er naast een redactie sprake van een groep auteurs. De rechten kunnen verschillen per groep. De redactie heeft bijvoorbeeld toegang tot de contactgegevens van alle auteurs. Er zijn ook ondersteuners met schrijfrechten, omdat zij helpen met publicatie en vormgeving.

Contentcontracten verzamelen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Mogelijk bestaan er instellingsbrede afspraken met uitgevers over hergebruik. Bekijk welke bestaande content kan worden overgenomen of hergebruikt. Let ook op contracten die bij eerdere publicaties zijn afgesloten!

Houd een overzicht bij van de afspraken die met uitgevers zijn vastgelegd. Leg afspraken vast over hoe het overzicht binnen de organisatie up-to-date wordt gehouden.

Let goed op of en hoe de content eerder is gepubliceerd, bijvoorbeeld in een reader of een eigen boek. Welke contracten zijn er indertijd afgesloten met de uitgever? Stel dat een open tekstboek moet worden gemaakt op basis van een bestaande reader. Als de reader wordt gedrukt bij een uitgeverij, is het mogelijk dat daarbij afspraken zijn gemaakt over het eigenaarschap van de teksten en dat je de content niet zomaar open kunt publiceren.

Auteursrechten- en similaritycheck

NOODZAKELIJKE ACTIE

De auteursrechtencheck van de bibliotheek is een inventarisatie van wat er allemaal dient te gebeuren om de content geschikt te maken voor open publicatie. Niet alle content die docenten toepassen in hun vak, kunnen ze zomaar open publiceren.

Onbedoelde overtredingen van het auteursrecht
Voor het onderwijs, inclusief de digitale leeromgeving, gelden vrijstellingen die niet gelden voor publicatie in het openbaar. Alle content die in een open tekstboek wordt gebruikt, moet rechtenvrij zijn, of er moet schriftelijke toestemming zijn om de content opnieuw te gebruiken. Het komt vaak voor dat auteurs onbedoeld en onbewust iets kopiëren dat ze niet zomaar kunnen hergebruiken. Ook kan het zijn dat een auteur denkt dat hij het auteursrecht heeft op zijn eigen boek, maar dat dit uiteindelijk toch niet blijkt te zijn. Om dure onderhandelingen met uitgevers om de rechten af te kopen te voorkomen, is het zaak om vooraf heel nauwkeurig alle bestaande content te controleren op auteursrechten.

Similaritycheck
Om te voorkomen dat auteurs per ongeluk teksten hergebruiken zonder bronvermelding, moet er een similaritycheck plaatsvinden. Deze stap kun je uitvoeren met behulp van plagiaatsoftware.

Auteursrechten op eigen materiaal
Leermaterialen die worden gemaakt door een docent met een aanstelling aan een hoger onderwijsinstelling, zijn eigendom van de instelling. Docenten zijn zich er niet altijd van bewust, maar het auteursrecht van een open tekstboek ligt dus bij de instelling. Sommige instellingen, met name universiteiten, kiezen ervoor om het auteursrecht van open tekstboeken bij de docenten te leggen. Het auteursrecht van onderzoek ligt immers ook bij onderzoekers en niet bij de instelling. Zorg dat je weet hoe dit is geregeld bij jouw instelling. Vraag ook of de keuze voor de Creative Commons-licentie bij de auteurs ligt of dat de instelling dit al heeft bepaald.

Relevant voor een groot (instellingsoverstijgend) project: auteursrecht beleggen
Bij instellingsoverstijgende projecten is het aan de projectgroep om te bepalen waar het auteursrecht wordt belegd, bijvoorbeeld bij de instelling die het eigenaarschap op zich neemt.

Animatie digitale leermaterialen NL van de Zone Naar digitale (open) leermaterialen.

Er is een aantal bruikbare informatiebronnen die auteursrechtelijke kwesties rondom open leermaterialen behandelen. Meer informatie over auteursrechten vind je in de LibGuide van de VU en op auteursrechten.nl

Bij instellingsoverstijgende projecten is het aan de projectgroep om te bepalen waar het auteursrecht wordt belegd, bijvoorbeeld bij de instelling die het eigenaarschap op zich neemt. Zie ook: Eigenaarschap beleggen.

Opmaak en template vastleggen

NOODZAKELIJKE ORGANISATIESTAP

Verzamel beschikbare logo's van de deelnemende instelling of vakgroepen.

Eigenaarschap beleggen

NOODZAKELIJKE ORGANISATIESTAP

Het eigenaarschap van het open tekstboek moet worden belegd. Wie houdt het boek in de toekomst up-to-date? Wie let erop dat de links over vijf jaar nog werken? Wie bepaalt er wat er met het open tekstboek gebeurt als het niet meer in een vak wordt gebruikt?

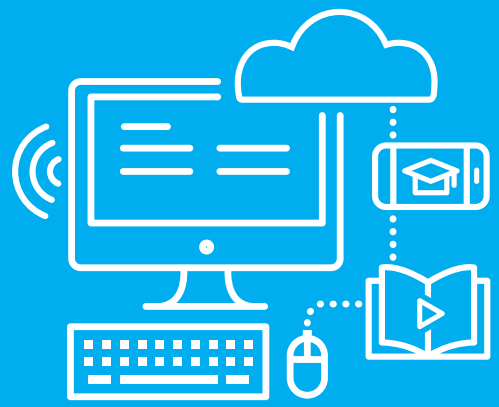
Vaak zal de projectcoördinator/ projectmanager als eigenaar worden bestempeld. Het is belangrijk dat het projectteam afspreekt wat er gebeurt als diegene een baan bij een andere instelling krijgt, met pensioen gaat, et cetera.

Houd een overzicht bij van alle gepubliceerde open tekstboeken en het belegde eigenaarschap ervan. Spreek af hoe het overzicht up-to-date blijft. Is er bijvoorbeeld een functioneel mailadres of een online formulier waarmee wijzigingen kunnen worden doorgegeven?

Overweeg om een toezegginsovereenkomst op te stellen. Zo'n overeenkomst is niet bindend in de juridische zin van het woord, maar het laat zien dat alle partijen van goede wil zijn. De auteurs beloven om het boek af te leveren en de ondersteuners beloven om er tijd, geld en energie in zullen steken. Een dergelijke overeenkomst is vooral symbolisch, maar legt wel enig gewicht in de schaal als een docent halverwege besluit om het project te staken. Neem in de overeenkomst ook de keuze voor de licentie op, zodat ook zwart op wit staat onder welke voorwaarden de auteur van plan is om open te publiceren, evenals de projectplanning in grote lijnen en de verantwoordelijkheden van beide partijen.

Relevant voor een groot (instellingsoverstijgend) project: eigenaarschap instellingsoverstijgend beleggen
In een groot (instellingsoverstijgend) project kan het beleggen van het eigenaarschap een lastig karwei zijn. Is het mogelijk om een co-eigenaarschap te overleggen, of is een enkele instelling eigenaar? Je kunt er ook voor kiezen om het eigenaarschap van het boek bij de vakcommunity te leggen.

FASE CONTENTPRODUCTIE

CC-licentie kiezen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Open tekstboeken worden aangeboden onder een Creative Commons-licentie. Deze licentie geeft aan wat anderen met het boek mogen doen en onder welke voorwaarden. Adviseer de auteurs indien gewenst bij het kiezen van een geschikte CC-licentie.

Leg de auteurs uit hoe het zit met auteursrecht. Bij een gepubliceerd open tekstboek is er net als bij commercieel lesmateriaal sprake van auteursrecht. Ook open tekstboeken hebben een auteursrechtenhouder. Een open tekstboek wordt echter gepubliceerd zodat anderen ermee kunnen werken, het verder kunnen verspreiden, kunnen bewerken en eventueel nieuwe versies ervan kunnen publiceren. Een auteursrechtenhouder zou normaal gesproken voor dit type hergebruik van zijn of haar tekstboek expliciet toestemming moeten verlenen. Dit is natuurlijk niet wenselijk. Om dit te voorkomen, worden open tekstboeken doorgaans ook gepubliceerd met een Creative Commons (CC)-licentie.
Een CC-licentie is een aanvullende licentie, die iedereen de mogelijkheid geeft om - onder voorwaarden - hoofdstukken te bewerken en opnieuw te verspreiden, zonder daarvoor expliciet toestemming te hoeven vragen aan de rechtenhouder. Dit helpt docenten om onderdelen van een open tekstboek eenvoudig kunnen hergebruiken in hun vak, of om delen uit bestaande open tekstboeken te gebruiken bij het schrijven van een eigen open tekstboek. Online is een groot aantal duidelijke visualisaties van CC-licenties te vinden. Maak hiervan gebruik bij de uitleg voor auteurs.

Bij het maken van een open tekstboek is het raadzaam om in een vroeg stadium te beslissen wat voor een CC-licentie de auteurs willen hanteren, omdat dit ook implicaties kan hebben voor de manier waarop het boek wordt verspreid.

Daarnaast is het belangrijk om helder te hebben wat het instellingsbeleid rondom open leermateriaal is. Controleer of de eigen organisatie een keuze heeft gemaakt voor een bepaald type CC-licentie. Zorg dat deze keuze breed bekend is binnen de instelling. Communiceer het op de instellingswebsite of in een flyer.

Er zijn zes typen licenties, met verschillende aanvullende voorwaarden voor hergebruik:

1. CC-BY: Materialen met licentie mogen naar gelang gebruikt, bewerkt of verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron.
2. CC-BY-SA: Materialen naar gelang gebruikt, bewerkt of verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. Als deze materialen onderdeel worden van een nieuw werk, moet dit werk ook de CC-BY-SA licentie dragen

3. CC-BY-ND: Materialen met licentie mogen naar gelang verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. Het is niet toegestaan om enige bewerking toe te passen op deze materialen, of om de materialen te verwerken in andere publicaties.
4. CC-BY-NC: Materialen naar gelang gebruikt, bewerkt of verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. De materialen mogen echter op geen enkele manier commercieel verhandeld worden, of onderdeel zijn van een commercieel product.
5. CC-BY-NC-SA: Materialen naar gelang gebruikt, bewerkt of verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. De materialen mogen echter op geen enkele manier commercieel verhandeld worden, of onderdeel zijn van een commercieel product. Als deze materialen onderdeel worden van een nieuw werk, moet dit werk ook de CC-BY-NC-SA licentie dragen.
6. CC-BY-NC-ND: Materialen met licentie mogen naar gelang verder verspreid worden, op voorwaarde dat je expliciet refereert naar de oorspronkelijke bron. De materialen mogen echter op geen enkele manier commercieel verhandeld worden, of onderdeel zijn van een commercieel product. Het is niet toegestaan om enige bewerking toe te passen op deze materialen, of om de materialen te verwerken in andere publicaties.

Meer informatie over Creative Commons licenties vind je via creativecommons.nl.
Voor hulp bij het kiezen van de juiste licentie kun je bijvoorbeeld de licentiekiezers Chooser CC of OpenWa gebruiken. Dit zijn online tools voor het correct verwijzen naar CC-gelicenseerd materiaal.
Het stappenplan Kennismaking open leermaterialen van SURF geeft een overzicht van de bouwstenen waaruit een Creative Commons-licentie bestaat.

Aanvullende open leermaterialen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Wellicht is er al veel meer bestaand materiaal over het onderwerp beschikbaar dan wat de auteurs zelf hebben verzameld. Help ze zo nodig met zoeken naar geschikte aanvullende content op platforms voor open leermaterialen.

Stem met het projectteam af hoe de externe content wordt gestructureerd en waar de verzamelde content voorafgaand aan de publicatiefase wordt opgeslagen.

Het stappenplan Kennismaking open leermaterialen van SURF wijst docenten in drie stappen op weg met hergebruik van leermaterialen van anderen: zoeken en vinden, beoordelen en toepassen.

Zoekcriteria
Dit werkblad beschrijft een stappenplan voor het zoeken naar open content. Om tot de juiste zoekcriteria te komen, begin je bij de leerdoelen waaraan te vinden content bijdraagt. Welke sleutelwoorden horen er bij deze leerdoelen? Dit zijn je zoekcriteria.

Hier volgt een opsomming van openbare zoekportalen voor:

Open tekstboeken
Universiteit Penn State houdt een overzicht bij van platforms met open tekstboeken van hoge kwaliteit.

Open Cursusmateriaal
- edusources voert een gelijktijdige zoekopdracht uit in repository's voor Nederlands- en Engelstalige leermaterialen uit het Nederlandse hoger onderwijs.
- OER Metafinder voert een gelijktijdige zoekopdracht uit in 21 verschillende bronnen van open educatief materiaal, waaronder BC Campus, Directory of Open Access Books (DOAB), Merlot, OER Commons, OpenStax, Open Textbook Library.
- OASIS (Openly Available Sources Integrated Search) voert een gelijktijdige zoekopdracht uit in 114 verschillende bronnen van open educatief materiaal, waaronder BC Campus, Directory of Open Access Books (DOAB), OpenStax, Open Textbook Library, Suny OER Services, TU Delft Open Course Ware, TU Delft Open Books.

Afbeeldingen, foto's en/of video's, in alfabetische volgorde
- Europeana Europeana biedt toegang tot meer dan 50 miljoen afbeeldingen, video's, tekst en meer. Met zoek- en filtertools, en licentie-informatie.
- Free Stock Photos.biz Gratis foto's in het publieke domein (geen auteursrechten) of met CC-licentie. De afbeeldingen waarvoor betaald moet worden zijn gemarkeerd met een watermerk.
- OASIS (Openly Available Sources Integrated Search). Voert een gelijktijdige zoekopdracht uit in andere Librivox (audiobooks), Phet (interactieve simulaties), Wisc-online (afbeeldingen, animaties, audio en video clips) en TED (presentaties).
- Pexels Foto's en video's met CC0 licentie.
- Pixabay Gratis foto's, illustraties, vectoren en video's.
- Techniek Beeldbank Gratis te downloaden afbeeldingen en video's van leren en werken in de technologie.

- Unsplash Gratis hoge resolutie foto's met CC0 licentie.
- Videezy Gratis HD-beeldmateriaal en video's. Vergeet niet de licentie-informatie te controleren.
- Wikipedia Bijna alle afbeeldingen op Wikipedia zijn voorzien van een CC-licentie en herbruikbaar.

Aanvullende overzichten van zoekportalen voor open leermaterialen

- Curated overview of open resources van Robert Schuwer
- Open Educational Resources van TU Delft – Gericht op STEM-vakken (beta)
- Free material websites met gratis open multimedia materialen, via TU Delft
- Libguide van het steunpunt Leermaterialen en auteursrecht van de Vrij Universiteit Amsterdam raadplegen, of wellicht een LibGuide van je eigen instellingsbibliotheek.

Gebruik van open content

Wanneer auteurs gebruikmaken van open bronnen die ze online hebben gevonden, moeten ze verwijzen naar de bron. Ook naar bronnen die onder een CC-licentie zijn gepubliceerd, moet worden verwezen.
Als ze afbeeldingen van internet gebruiken, is het belangrijk dat volstrekt duidelijk moet zijn:

- wie de maker is,
- waar op het internet de betreffende afbeelding te vinden is,
- als het auteursrecht van belang is, wie het auteursrecht heeft en of ze de afbeelding mogen gebruiken (bijv. via een gebruikslicentie of verkregen toestemming van de rechthebbende).
- Zorg dat ze in ieder geval de auteur, het publicatiejaar, de brontitel en de link naar de bron vermelden.
- Ze kunnen ook de Attribution Builder gebruiken om de referentie te genereren.

Meer regels over het verwijzen naar online afbeeldingen vind je in de LibGuide van de Universiteit Utrecht. Help de auteurs waar nodig met correcte bronvermeldingen, al dan niet met behulp van een steekproef.

Aanpassen van open content

Wijs de auteurs op de licentie bij het open materiaal. Zorg dat ze zich houden aan de voorwaarden die daarin staan! De licentie van het open materiaal moet verenigbaar zijn aan de CC-licentie van het open tekstboek.

Ook versies van de bron moeten worden benoemd. Als een auteur de oorspronkelijke versie aanpast, moet dat worden aangegeven. In het onderschrift bij de figuur benoemt de auteur de bron of schrijft hij of zij: 'this is a derivative of…' In de back matter van het boek (alle informatie die ná de daadwerkelijke content in het boek staat) kun je een auteursrechten-sectie opnemen waarin je een overzicht geeft van de bronnen en aanpassingen van figuren. Of deze tijdsinvestering de moeite waard is, hangt af van het platform waarmee wordt gewerkt en de mogelijkheden die het platform biedt om hier te ondersteunen.

Auteursrechtencheck op materiaal

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Neem in het open tekstboek alleen content op die rechtenvrij is of waarvoor toestemming voor hergebruik en publicatie in een nieuwe uitgave is gegeven. Nagaan of er auteursrecht rust op een werk kan een aardige opgave zijn. Help de auteurs hier zo mogelijk mee.

Een studieboek geschikt maken voor open publicatie betekent dat alle citaten en noten in orde moeten zijn en dat alle gebruikte materialen, zoals afbeeldingen, audio- en videobestanden, grafieken en formules, rechtenvrij zijn en open mogen worden gedeeld of hergebruikt.

Op auteursrechten.nl staan de basisregels voor het hanteren van auteursregels uitgelegd. Zorg dat de auteurs deze pagina bekijken voordat ze gaan schrijven, zodat ze weten waarmee ze rekening moeten houden. Geef aan dat ze bij twijfels bij je terechtkunnen.

Hoe de auteursrechtencheck precies is georganiseerd, verschilt per instelling. Kom tot een vast proces voor de eigen instelling. Communiceer dit via de website van de instelling en/of van een organisatieonderdeel.

Ter inspiratie

De VU en de TU Delft beschikken over een ondersteuningsloket voor auteursrechtenkwesties, dat wordt bemand door bibliotheekmedewerkers. De copyright desk van de TU Delft hanteert de volgende methode om tot volledig open content te komen.

1. Een similaritycheck (gelijkenisdetectie) van alle teksten met behulp van plagiaatsoftware Ouriginal. Tekst die niet door deze check komt, moet worden herschreven door de auteur, of aangepast (zie punt 3).
2. Een auteursrechtenexpert bekijkt hoe in de content wordt gerefereerd naar plaatjes, bronnen, figuren, eigen werk en werk van anderen. Daarop volgt een adviesgesprek met de auteur, waarin de expert laat zien welke auteursrechtenkwesties het werk bevat.
3. Hergebruik van tekst waarop het auteursrecht van toepassing is, is mogelijk door het in de vorm van een citaat te gieten, of de tekst te parafraseren, uiteraard met bronvermelding.
4. Visuele zaken leveren de grootste uitdagingen op.
   a. Wanneer is iets een artistiek werk? Een vectordiagram is dat niet. Een schematische weergave van een wetenschappelijk concept is ook geen artistiek werk. Dergelijke afbeeldingen kunnen worden opgenomen in het open tekstboek.
   b. Een grafiek is echter wel een artistiek werk, als de volledige opmaak wordt overgenomen uit een commercieel boek. Dat mag niet. Zie deze handleiding.
   Wat wel kan:
   - Toestemming vragen om de grafiek te hergebruiken. In principe is hergebruik in orde als de auteur of fotograaf schriftelijk toestemming geeft. Het auteursrecht gaat boven het commercieel recht. Het auteursrecht gaat boven het commercieel recht. Met deze voorbeeld-sjablonen (in het Nederlands en in het Engels) vraag je om toestemming voor het hergebruik van een Creative Commons afbeelding CC BY-SA in een open tekstboek met de licentie CC BY-NC-SA.
   - Als citaat gebruiken (meestal is dit bij afbeeldingen een minder geschikte optie)
   - Een exclusieverklaring opnemen. In dat geval geef je in het colofon aan dat alles in het boek is gelicenseerd als open, met uitzondering van deze afbeelding.
   - Een schematische weergave laten herontwerpen. Een schematische weergave uit een commercieel studieboek kun je niet zomaar gebruiken, maar kan wel de basis vormen om het achterliggende wetenschappelijke concept weer te geven in een nieuwe afbeelding. Schakel hiervoor een ontwerper in.
   - Verwijzen naar een video via een link. Dit mag altijd.
   - Een auteursrechtelijk beschermde foto vervangen of toestemming vragen om de foto in het open tekstboek op te nemen. Zonder toestemming is een dergelijke foto niet te gebruiken.

De TU Delft organiseert dit proces als volgt: na een algemeen auteursrechtenadvies biedt de bibliotheek aan om een student-assistent in te huren voor 40 tot 80 uur. De student-assistent kamt de ruwe versie van het open tekstboek door, herschrijft citaten en noten zodat ze in orde zijn en neemt het overtekenen van grafieken en dergelijk op zich. Het ontwerpen van nieuwe afbeeldingen valt niet onder deze 40-80 uur.

Sommige instellingsbibliotheken maken op verzoek een auteursrechtenrapport. Hierin staat globaal beschreven hoe in de content wordt gerefereerd naar plaatjes, bronnen, figuren, eigen werk en werk van anderen. De auteursrechtenexpert geeft advies over eventuele auteursrechtenkwesties.

Voortgang bepalen

NOODZAKELIJKE ORGANISATIESTAP

De auteurs grijpen terug op de afspraken die zijn gemaakt onder de stap Doorlooptijd en deadlines. Zijn ze realistisch? Ze spreken samen af hoe en wanneer ze contact houden over de voortgang.

Schrijfproces starten

NOODZAKELIJKE ACTIE

Afhankelijk van de hoeveelheid bestaande content bij aanvang van de contentproductie kan het schrijfproces maanden in beslag nemen. Zorg dat er vooraf duidelijke afspraken zijn gemaakt die alle auteurs kennen.

Zorg dat alle auteurs bij aanvang van het schrijfproces helder hebben:

- Wat er moet gebeuren en wat de taakverdeling is.
- Welke afspraken er bestaan over de aanpak:
- Welke afspraken er gelden over de schrijfstijl en de structuur van de hoofdstukken.
- Welke afspraken er zijn over een eenduidige citatie-wijze.
- Wat er is afgesproken over het gebruik van afbeeldingen.

Visuele content ontwerpen

MOGELIJKE ACTIE

Zijn er nieuwe figuren nodig, zoals grafieken, afbeeldingen, schema's, videomaterialen, et cetera? Ondersteun de auteurs zo nodig bij het inschakelen van een vormgever of tekenaar en het bespreken welke visuele content er nodig is.

Een goed gevulde rolodex is onontbeerlijk voor ondersteuners bij het maken van open tekstboeken. Houd een overzicht bij vormgevers en andere externe specialisten met wie jij of je collega's goede ervaringen hebben, bij voorkeur met het uurtarief erbij vermeld. Het is noodzakelijk dat de auteurs kunnen vertrouwen op jouw keuze, omdat dit mogelijk gevolgen heeft voor de doorlooptijd en de kwaliteit van het open tekstboek.

De TU Delft schakelt voor deze stap de hulp in van studenten. Idealiter zit de student inhoudelijk in de stof zit èn is hij of zij een goed ontwerper, die kan omgaan met Adobe InDesign of Photoshop. In de praktijk worden er meestal twee studenten ingehuurd met verschillende talenten.

Front matter bepalen en verzamelen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Front matter is alle informatie die vóór de daadwerkelijke content in een boek staat. Soms is dit alleen een titelpagina en een inhoudsopgave, maar je kunt de front matter ook uitbreiden met andere onderdelen.

De front matter van een open tekstboek bevat in ieder geval:

- een titelpagina, waarop staat hoe het boek heet, wie het heeft geschreven en waar en wanneer het is gepubliceerd
- een inhoudsopgave met een overzicht van alle hoofdstukken
- een auteursrechtenpagina die aangeeft welke CC-licentie van toepassing is op het boek

Overweeg om de volgende onderdelen als front matter in het boek op te nemen:

- een colofon, met name wanneer een groot aantal auteurs en ondersteuners aan het boek heeft meegewerkt. Vermeld hierin ook of het boek als printversie beschikbaar is.
- een reviewstatement dat aangeeft door wie en op welke wijze het boek gereviewd is
- een versiegeschiedenis waarin je bijhoudt welke wijzigingen er zijn geweest aan het open tekstboek
- een voorwoord, waarin de totstandkoming van het boek uit de doeken wordt gedaan
- een dankwoord, waarin iedereen wordt genoemd die aan het boek heeft bijgedragen
- een introductie door een externe expert

Help de auteurs op weg met een overzicht van sjablonen. Beschikt jouw instelling niet over sjablonen? Laat je inspireren door dit actuele aanbod aan open sjablonen, of hergebruik ze. Zie ook de volgende sjablonen:
– Colofon
– Voorwoord
– Dankwoord

Back matter bepalen en verzamelen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Back matter is alle informatie die ná de daadwerkelijke content in het boek staat, zoals een nawoord, bijlagen en een bibliografie. Neem een feedbackformulier op om de kwaliteit van het open tekstboek te blijven verbeteren.

De back matter van een open tekstboek bevat in ieder geval:

- Een auteursbeschrijving. Dit is een korte beschrijving van de (professionele) achtergrond van de auteur. Deze beschrijving kunnen auteurs zelf aanleveren.
- Auteursrechtuitsluitingen (copyright exclusies), waarin staat vermeld welke teksten, figuren of andere inhoud van het boek specifiek niet mag worden hergebruikt onder de licentievoorwaarden van de creative commons-licentie waarmee het open tekstboek wordt gepubliceerd. In niet-open publicaties staan de auteursrechtenuitsluiting vaak in de front matter ('niets uit deze uitgave' et cetera). Het is ook mogelijk om de auteurs-rechtuitsluitingen in het colofon op te nemen, zoals de TU Delft doet.
- Een bibliografie

Overweeg om de volgende onderdelen als back matter in het boek op te nemen:

- Een nawoord. Vaak wordt dit toegevoegd aan een nieuwe uitgave van een boek. Het nawoord beschrijft dan wat er na publicatie van het boek is gebeurd, bijvoorbeeld hoe het is ontvangen en ingezet in het onderwijs.
- Een feedbackformulier dat lezers kunnen gebruiken om feedback op het boek aan te leveren. Hiermee kan de volgende versie van het boek worden verbeterd.
- Een lijst met afkortingen
- Glossaria, een lijst met termen/vakjargon voor het kennisdomein waarop het boek betrekking heeft.
- Een index waarin de lezer snel kan terugvinden welke onderwerpen in welk deel van het boek aan de orde komen.
- Bijlagen, zoals interviews of enquêtes die zijn uitgevoerd voor de totstandkoming van het boek.

Ook voor de back matter zijn open sjablonen beschikbaar.

Auteursrechtencheck op manuscript

NOODZAKELIJKE ACTIE

In de voorbereidingsfase heeft de eerste auteursrechtencheck plaatsgevonden. Voer een nieuwe check uit ter nacontrole. Dit is tevens een check op alle content die later is toegevoegd.

Similaritycheck op manuscript

MOGELIJKE ACTIE

In de voorbereidingsfase heeft de eerste similaritycheck plaatsgevonden. Voer een nieuwe check uit ter nacontrole. Dit is tevens een check op alle content die later is toegevoegd. Deze stap kun je uitvoeren met behulp van plagiaatsoftware.

Copy-editor inschakelen

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Schakel een copy-editor in. Dit hoeft geen inhoudsdeskundige te zijn, maar wel iemand met affiniteit met het onderwerp van het boek. De copy-editor moet in staat zijn om zelfstandig redactie te voeren over alle content in het open tekstboek.

De rol van de copy-editor

Een copy-editor is redacteur van alle content: teksten, maar ook afbeeldingen, video's, opgaven en toetsen. Hij of zij zorgt ervoor dat alle hoofdstukken ongeveer dezelfde toon hebben, dat de structuur van de hoofdstukken wordt gehandhaafd en dat er eenduidigheid in de schrijfwijze.

De copy-editor kan een ingehuurde professional zijn, zoals een onderwijskundige of een freelance redacteur, maar het kan ook een lid van het projectteam zijn. Behalve de stijl en leesbaarheid zal de copy-editor, of een eindredacteur, de grammatica en de spelling van de teksten controleren en verbeteren. Hanteert de vakvereniging of vakcommunity een vakvocabulaire of een schrijfwijzer? Maak hiervan gebruik.

Expert of leek?

Meestal zal een redacteur geen inhoudsdeskundige zijn. Dat is een voordeel als het boek is bedoeld voor mensen die minder voorkennis hebben en die iets van de inhoud moeten opsteken. Als de redacteur een onderdeel moeilijk leesbaar vindt of niet goed begrijpt, dan kunnen de auteurs ervan uitgaan dat een eerstejaars student er ook mee zal worstelen.

Ook al is iemand geen inhoudelijk expert, dan nog is het wel handig om iemand in te schakelen die enige affiniteit heeft met het onderwerp van het open tekstboek. Een expert op het gebied van technische tekstboeken is veel bruikbaarder voor het reviewen van een natuurkundeboek dan iemand die nooit naar wiskundige vergelijkingen kijkt. Een copy-editor met enige vakinhoudelijke kennis vind je via de vakgroep of vakvereniging (van SENSE).

Doorlooptijd

De doorlooptijd voor het werk van de copy-editor is 4-6 weken. Zorg dat de copy-editor een bestandsformaat ontvangt dat makkelijk te redigeren is, zoals een .docx-bestand of een document in Google Docs, of dat hij of zij toegang heeft tot het publicatieplatform.

Peerreviewproces bepalen

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Het is aan de auteurs om te bepalen of ze willen dat het boek peer reviews krijgt. Dit is een tijdrovend proces waarvoor ze hun netwerk moeten aanspreken. Ze kunnen er ook voor kiezen om elkaars hoofdstukken te reviewen.

Wanneer is peer review zinvol?
Bij academische onderzoekspapers wordt een peer review gedaan om de validiteit van de academische methode te controleren. Bij een open tekstboek is hier normaal gesproken geen sprake van en ook geen noodzaak voor. Vanuit hun aanstelling als (universitair) docent zijn de auteurs al content experts. Desondanks is het goed voor de kwaliteit van het boek om vakgenoten te laten meelezen.

De auteurs richten een proces in voor het reviewen en redigeren van de hoofdstukken. Eén teamlid is coördinator van de reviews. Kiezen ze voor externe peer reviews, dan moeten ze bepalen wie er gaat reviewen. De auteurs benaderen zelf de reviewers aangezien zij beschikken over het netwerk binnen hun kennisdomein.

Een boek peer reviewen is een enorme klus. Wijs ze erop dat daar iets tegenover kan staan, in de vorm van een beloning en erkenning.

Onderwerpen om te bespreken met het kernteam:

- Wat is de meerwaarde van peer reviews boven feedback van de copy-editor en studenten? Een voordeel kan zijn dat reviewers kennismaken met het boek en mogelijk eerder geneigd zijn het zelf te gaan gebruiken. Een ander voordeel is dat de kwaliteit omhoog gaat als experts de teksten beoordelen.
- Reviewen de peers per hoofdstuk of het gehele boek?
- Welke tool gebruiken de reviewers? Krijgen ze een hoofdstuk per mail doorgestuurd, gaan ze aan de gang in Google Docs, krijgen ze toegang tot het samenwerkingsplatform waarin de auteurs werken, bijvoorbeeld in Wikiwijs Maken?
- Op welke facetten van het boek moet er feedback komen? Het peer review formulier van de Open Textbook Library kan dienen als basis voor een peer review formulier.

FASE PUBLICATIE

Laatste checklist

NOODZAKELIJKE ACTIE

Met de laatste checklist worden de metadata van het boek verzameld - informatie over het boek. Dit zijn onder meer keywords en een beschrijving van het boek en de auteurs, maar ook de foto voor de kaft. Een papieren versie heeft daarnaast een achterflap nodig.

Checklist voor het verzamelen van metadata

- Verzamel digitale pasfoto's van alle auteurs.
- Verzamel korte beschrijvingen van alle auteurs, door henzelf geschreven. Vermeld in de beschrijvingen in ieder geval de functie en de instelling van de auteurs.
- Vraag of de auteurs een korte, prikkelende beschrijving van de inhoud van het boek aanleveren. Deze beschrijving is straks terug te vinden in zoekplatforms voor open tekstboeken, dus zorg dat de tekst aansprekend is voor de doelgroep en dat duidelijk is wat het boek beoogt.
- Zorg er in het kader van hergebruik voor dat ieder hoofdstuk over een hoofdstuknummer en een korte beschrijving beschikt.
- Hergebruik is alleen mogelijk als een open tekstboek goed vindbaar is. Daarvoor is er een samenvatting van het boek nodig en metadata, waaronder keywords. Deels kunnen de auteurs dit zelf doen, maar ondersteun waar nodig. Zorg dat je beschikt over een sjabloon voor het aanleveren van verplichte metadata. Soms kan dit direct op het platform. Bij Wikiwijs Maken worden de metadata direct geharvest door Edurep Delen. Hierdoor wordt het open tekstboek vindbaar op het landelijke platform edusources. Ook kunnen de metadata worden hergebruikt in andere platform.

Toegankelijkheid

- Er bestaat een aantal online platforms waarmee je de toegankelijkheid van een document kunt testen en waarmee je het formaat kunt omzetten.
- NonVisual Desktop Acces Gratis Windows-software om de toegankelijkheid voor slechtzienden te testen.
- DAISY Consortium's Pipeline Gratis programma om tekstdocumenten om te zetten in formaten voor slechtzienden.

Relevant voor een instellingsoverstijgend project: instellingsoverstijgend vormgeven
Over de vormgeving van een instellingsoverstijgend project moet goed worden nagedacht. Deze wijkt af van de stijl van de individuele instellingen, maar moet tegelijkertijd herkenbaar zijn als een product van de deelnemende instellingen. Met het publiceren van de logo's kom je al een heel eind, maar het kan zeker lonen om een professionele vormgever aan deze taak te zetten. Betrek de universiteits-pers en/ of de communicatieafdeling van de deelnemende instellingen mee in de gemaakte keuzes.

Alle bestandsformaten opleveren

NOODZAKELIJKE ACTIE

Zorg dat het boek beschikbaar is in alle bestandsformaten waarin de auteurs het willen uitgeven. Sommige publicatieplatforms maken dit proces heel eenvoudig.

Kaft ontwerpen

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

De auteurs gaan met de vormgever van de kaft in gesprek. Ze bespreken de inhoud van het boek en hun eigen ideeën voor vormgeving van de kaft. Ze denken na over een geschikte coverfoto. De vormgever zal dummy's van de kaft maken waaruit ze kunnen kiezen. Zie ook deze handreiking voor het ontwerpen van een kaft.

Relevant voor een instellingsoverstijgend project: Sjabloon voor online tekstboek
Wanneer er een sjabloon wordt gemaakt voor een boek dat instellingsoverstijgend is gepubliceerd, zorg dan dat alle logo's van instellingen zijn verzameld en gecontroleerd op de meest recente versie en huisstijl. Maak een keuze voor de opmaak, zoals letter-type, kleur en vorm. Zorg ook voor het logo van subsidieverstrekkers.

Studentenfeedback organiseren

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Sommige docenten gebruiken al onderdelen van het open tekstboek in een cursus, nog voordat het manuscript gereed is. Anderen vragen studenten specifiek om feedback op het eerste manuscript. Het is ook mogelijk om een (jaarlijkse) feedbackcyclus te organiseren, waarbij iedere groep studenten een verbeterde versie van het boek krijgt.

Peer review organiseren

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Is er gekozen voor peer review, dan is dit het moment om het manuscript naar de peer reviewers te sturen. Een coördinator onderhoudt contact met de reviewers, verzamelt de peer reviews en bespreekt ze met de auteurs.

De peer review coördinator bespreekt vooraf met de reviewers:
- Het doel van de review.
- De verwachtingen met betrekking tot de review. Herinner de reviewer eraan dat de review opbouwend moet zijn.
- Hoeveel tijd ze krijgen voor het inleveren van een review. Spreek een deadline af.
- Op welke facetten het boek een review nodig heeft. Het peer review formulier van de Open Textbook Library kan dienen als basis voor een peer review formulier.

De coördinator houdt de reviewers na ontvangst van hun feedback op de hoogte van de voortgang van het open tekstboek.

Definitieve editie vaststellen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Laat de auteurs eventuele studentenfeedback en peer reviews verwerken. De nieuwe versie van het boek wordt voorgelegd aan alle auteurs, redacteuren en meelezers. Iedereen akkoord? Dan heb je een definitieve editie.

ISBN & DOI aanvragen

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Net als alle boeken heeft een open tekstboek een *identifier*, zoals een ISBN-nummer (Internationaal Standaard Boeknummer) en een DOI (Digital Object Identifier), een uniek nummer waarmee een digitale publicatie altijd online is terug te vinden. Vraag een ISBN en een DOI aan. Een DOI kun je aanvragen bij doi.datacite.org. Een ISBN vraag je aan via de instellingsbibliotheek, of rechtstreeks via www.isbn.nl/isbn-aanvragen.

Koppelen aan printservice

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Moet er een papieren versie van het boek komen? Neem dan op tijd contact op met een printservice om aan te kondigen wanneer het boek geprint moet worden. Het printen zelf zal dan maximaal een week in beslag nemen.

Wel of niet printen?
Ieder open tekstboek van de TU Delft staat als digitale versie op het platform en is gratis downloadbaar als PDF. De boeken zijn ook on demand te bestellen. Of dat gebeurt, hangt af van het vak.

'Als het boek interessant kan zijn als toekomstig referentiemateriaal, willen masterstudenten het vaak op papier graag hebben. Bij het open tekstboek over Coastal Dynamics lieten 120 van de 150 studenten het boek tegen betaling printen. Maar we hebben ook een open tekstboek van 14 euro voor een bachelor-vak dat maar door 5-10 procent van de studenten wordt aangeschaft.'
Michiel de Jong, projectmanager en onderzoeker Open Education bij de TU Delft

Publiceren op publicatieplatform

NOODZAKELIJKE ACTIE

Sla het open tekstboek op in repository's. Daarnaast kan het worden gepubliceerd op een persoonlijke website van de auteurs, in een institutionele repository of in openbare of gesloten platforms, zoals edusources.

Afwegingen om te bepalen welk publicatieplatform je kiest, zijn onder meer openheid en bereik. Een publicatieplatform is bepalend is voor de openheid van het tekstboek. Is het boek vanaf het platform alleen downloadbaar of kunnen andere mensen er op het platform mee werken? Bestaat de kans dat boek op het publicatieplatform in de anonimiteit verdwijnt? Op een persoonlijke website valt het tekstboek meer op, maar zal het waarschijnlijk maar een beperkt aantal bezoekers krijgen. Uiteraard hoef je je niet te beperken tot één publicatieplatform.

Een repository is een digitale opslagplaats, te vergelijken met een online archiefkast. Als een open tekstboek eenmaal voorzien van metadata is opgeslagen in een repository, dan is het via verschillende zoekportalen voor open tekstboeken te vinden. Beperk je vooral niet tot één repository als de doelgroep van het open tekstboek zich op verschillende online plekken ophoudt.

Over het algemeen wijst het opslaan in repository's zichzelf. Vaak zijn er binnen de instelling medewerkers die namens de instelling de repository's beheren. Voor publicatieplatforms is een account nodig om textbooks te uploaden. Op het platform vind je meestal een optie als 'Submit a Resource'. Daarna is het een kwestie van het invullen van velden.

Mogelijke publicatieplatforms en repository's:
- Open Textbook Library
- OER Commons
- MERLOT
- Een repository van de eigen instelling of SURFsharekit
- Wikiwijs
- Het learningmanagementsysteem (LMS) van de instelling

Mogelijke zoekmachines voor open leermaterialen:
- HBO Kennisbank
- edusourses

Andersoortige platforms waarop je het open tekstboek kunt aanbieden:
- De persoonlijke website van de auteurs
- De boekwinkel van de instelling

Integratie in de digitale leeromgeving

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Vaak kan een open tekstboek eenvoudig worden geïntegreerd in de digitale leeromgeving (Canvas, Blackboard, et cetera) door de url op te nemen. Ondersteun de docent zo nodig bij deze stap.

In het intakegesprek heb je met de docent besproken wat de mogelijkheden zijn om het boek te integreren in de leeromgeving. Zorg dat er interne documenten beschikbaar zijn met een overzicht van de functionaliteiten per platform, en dat deze mogelijkheden bekend zijn onder medewerkers.

Communicatiestrategie

MOGELIJKE ORGANISATIESTAP

Ondersteun de auteurs bij het vinden van een zo'n groot mogelijk publiek voor het boek. Breng het verschijnen van het boek onder de aandacht bij de mensen voor wie het boek is geschreven, bij collega's en bij vakgenoten. Organiseer een boeklancering.

> *'Voor de marketing van onze open tekstboeken maken we gebruik van een nieuwsbrief, publicaties op de platforms en interviews, bijvoorbeeld met Kennisnet. De auteurs zelf doen veel aan promotie via hun vakcommunity.'*
> Sylvia Moes, innovatiemanager onderwijs bij de Universiteitsbibliotheek (UB) van de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam.

Het klaarmaken voor publicatie is grotendeels een taak van ondersteuners, maar er zijn ook een aantal onderdelen die auteurs zelf voor hun rekening nemen. Zo zijn ze zelf het beste in staat om een publiek te vinden voor het boek. De auteurs brengen het onder de aandacht bij de mensen voor wie het boek is geschreven, bij collega's en bij vakgenoten. Ga met de projectgroep na waar de vraag naar de informatie die in het open tekstboek staat het hoogst is.

De auteurs hebben al eerder contact gezocht met de vakcommunity of beroepsvereniging - nu is het moment om de verschijningsdatum te communiceren. Vergeet ook niet om breder in de instelling bekend te maken dat het open tekstboek verschijnt. De meeste instellingen zijn breder bezig met open leermaterialen, open onderwijs en open science. Dit zijn geschikte invalshoeken aandacht voor het boek te genereren (maar vergeet ook vooral de communicatiekanalen van de eigen faculteit niet).

Boeklancering
Organiseer een boeklancering om de verschijning een feestelijk tintje te geven en breed onder de aandacht te brengen. Zorg dat het de niemand van de bezoekers kan ontgaan waar het boek te vinden is - verspreid tijdens de lancering bijvoorbeeld boekenleggers, ansichtkaarten of folders met de url van het boek.

Sociale media
Stel een aantal korte, nieuwsgierig makende promotieteksten op om te gebruiken op

Twitter en LinkedIn. Tag de deelnemende instellingen in je posts. Bedenk een hashtag voor het boek. Vraag de communicatieafdeling van de instelling of van het open science project van de instelling om het open tekstboek op dezelfde manier te promoten. Denk daarnaast aan promotie via blogs (van jezelf, van vakgenoten, van de vakcommunity) en via de communicatiekanalen van de vakcommunity. Zorg dat mensen op je boodschap kunnen reageren. Houd met behulp van notificaties in de gaten of er wordt gereageerd. Zo kun je snel vragen beantwoorden en mensen bedanken die jouw boodschap verder de wereld in helpen. Stel ook een Google Alert in voor vermeldingen van het open tekstboek.

Bedankjes
Vergeet niet om iedereen te bedanken voor hun bijdragen aan het open tekstboek, van meelezers tot studenten die feedback hebben gegeven. Ook bedankjes rondsturen is een vorm van marketing (en gewoon beleefd).

Mailhandtekening
Vermeld in je mailhandtekening dat je schrijver bent van het open tekstboek en voeg een link toe zodra het open tekstboek gereed is. Vermeld ook op je LinkedIn-profiel dat je schrijver bent van het boek.

Relevant voor een instellingsoverstijgend project: stel een persbericht op
Het voordeel van werken met een grote projectgroep is dat de leden ieder hun eigen marketingproces op gang kunnen brengen. Stel samen een ‘persbericht’ op, dat individuele leden kunnen aanvullen met informatie over hun eigen bijdrage aan het boek. Het persbericht moet antwoord geven op feitelijke vragen: wie, wat, waar, wanneer en hoe? Bovenal moet het duidelijk maken wat het boek uniek maakt.

Post-publicatie feedback verzamelen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Maak gebruik van de lezers om het boek te verbeteren. Het is slim als de docenten feedback van studenten vragen over het gebruik van het boek bij het vak, in ieder geval het eerste jaar dat het in het vak is ingezet.

De auteurs kunnen gebruikers vragen om een review van het boek. Voeg bijvoorbeeld een feedbackformulier toe aan de publicatie of bied een feedbackmogelijkheid op het publicatieplatform aan. Richt een proces in voor het vragen en verwerken van reviews. Overweeg om korte (video)interviews af te nemen met een aantal gebruikers ter promotie van het open tekstboek. Een andere mogelijkheid is de inzet van sociale/publieke annotatietools voor feedback van een breder publiek.

> *‘Het inzetten van het materiaal in het onderwijs is de beste manier om de community actief te houden, want het dwingt je om het materiaal te blijven herzien. Regelmatig krijgen we feedback van collega’s of studenten, of komen we zelf passages tegen die beter kunnen. Het voordeel van online is dat je het meteen kunt aanpassen, maar het betekent wel weer collega’s verzoeken om stukken te (her)schrijven, ze achter de broek aan zitten en reviewers vragen om de nieuwe tekst te beoordelen. Het door-ontwikkelen van het materiaal blijft een uitdaging.’*
> Kees van Gestel, hoogleraar Ecotoxicologie van bodemecosystemen aan de Vrije Universiteit en projectleider van het open tekstboek Toxicologie.

Huidige editie herzien

NOODZAKELIJKE ACTIE

Een open tekstboek is een levend document. Het kernteam komt eens per jaar bijeen om te bepalen of er aanpassingen nodig zijn. Een goed moment is een paar maanden voor de start van een vak waarin het boek wordt gebruikt.

Herziening, nieuwe versie of nieuwe editie?
Maak onderscheid tussen een herziening/update, een nieuwe versie en een nieuwe editie. Een update of herziening beperkt zich tot correcties in spelfouten, leestekens of aanpassingen aan links. Een nieuwe versie is een iets uitgebreidere update, waarin bijvoorbeeld een formule is aangepast. Wordt er daadwerkelijk nieuwe content toegevoegd of oude content verwijderd, dan is er sprake van een nieuwe editie.

Versiebeheer
De auteurs gebruiken de verzamelde feedback om de huidige editie te herzien. Spaar de bewerkingen op en maak af en toe een grote slag. Geef in de versiegeschiedenis aan wat

er aan de inhoud is veranderd. Zo hebben lezers desgewenst inzicht in de bewerkingen. Gebruik een kopie van het open tekstboek voor aanpassingen en het vervangen van onderdelen. Bewaar oudere versies in een eigen archief. Sommige platforms bieden versiebeheer aan; het opbouwen van een eigen archief is dan overbodig.

Hergebruik verzamelen

NOODZAKELIJKE ACTIE

Bied een feedbackmogelijkheid op het publicatieplatform aan. Elk publicatieplatform houdt zelf gebruikersstatistieken bij, die de auteurs kunnen inzien. Platforms zoals edusources en merlot bieden de mogelijkheden om feedback en waardering achter te laten. WikiWijs Maken houdt het adopteren en redigeren van hoofdstukken door derden automatisch bij.

Het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT is een vierjarig programma van SURF, Vereniging Hogescholen en de VSNU dat inzet op het samenbrengen van initiatieven, kennis en ervaringen en snel en concreet aan de slag gaan met kansen voor het hoger onderwijs. Dit gebeurt in acht verschillende 'zones'. In de versnellingszone Naar digitale (open) leermaterialen werken negen instellingen samen aan thema's rond het gebruik van digitale leermaterialen, zoals het stimuleren van hergebruik, infrastructuur en ondersteuning van het veranderproces.

Meer informatie en onze publicaties vind je op www.versnellingsplan.nl